

Fijałek, Jan

Tarłowie : znamienitego rodu początki i świetność : Cz. II-ga : Tarłowie Zygmuntowscy

Przegląd Historyczny 10/3, 310-350

1910

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

TARŁOWIE.

Znamienitego rodu początki i świetność.

2. Czem był krajczy Jan Tarło dla króla Zygmunta Starego, tem dla jego syna Zygmunta Augusta, brat tegoż znacznie młod-

Por. Przegl. Hist. wyżej, str. 204, przyp. 3. Rozgraniczenie dóbr królewskich Ryki, Bazanów, Brzeziny, Swaty, Sierska Wola w starostwie stężyckiem tenuty Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewody lubelskiego i Marcina Trojanowskiego, starosty stężyckiego, od dóbr Tarłów a) miasta Bobrownik i b) wsi Demblin, Modrzyce i Mierziącka w *Kopiiaryuszu Mniszców* z roku 1600, w dziale jego przedostatnim p. t. „Bobrowniki“, mianowicie w dwu aktach zatwierdzenia królewskiego w Krakowie a) z 31. III. i b) 3. IV. 1595 (fol. 212v—225—232v). Granice te wytyczone są przez sąd komisarski 24 i 25. X. 1591, i opiewają:

a) Inprimis in bona (processimus) penes parietem bonorum oppidi Stężicza circa sylvam lutosam dictam *Splawie*, ubi antea iurisdictionem nostram fundaveramus, primum scopulum sippavimus. Tandem protensive scopulos quinque ad viam dictam *Podesplawna* ereximus, et transgressa via praefata per borram dictam *Podesplawna* versus septentrionem, quam rectim ivimus, et sippatis scopulis septem ad viam publicam de oppido Stężicza ad Riki tendentem pervenimus. Tandem praefata via versus Riki scopulos ex utraque praefatae viae parte sippando ivimus; et venimus ad aliam viam dictam *Przesdebna*, de villa Swathy ad sylvam dictam *Splaw* transversaliter tendentem. Qua transgressa ivimus via eadem publica scopulos (f. 221) ex utraque parte sippando. Tandem venimus ad aliam viam transversalem de oppido Bobrowniki ad villam Brzeznicza tendentem, qua similiter transgressa, ivimus via eadem publica, sippando scopulos ex utraque parte eiusdem, et venimus ad tertiam viam transversalem, de villa Szваты ad villam Modrzicze tendentem; tandem ivimus eadem via publica et sippatis scopulis circa praefatam villam publicam ex utraque parte viginti, declinavimus nos in dextram partem ad borram et ivimus praefata borra scopulos sippando, pervenimusque ad viam, de

szy, Gabryel. Dość późno pojawia się w służbie dworskiej; widać go wedle przekazu źródeł dopiero od czasu koronacyi młodego

villa Swaty ad oppidum Bobrowniki tendentem. Tandem eadem borra transgressa, praefata via et factis scopulis ex utraque parte eiusdem ivimus, et sippatis scopulis ab illa via publica duodecem ad viam, de villa Kleszczowa Wola ad villam Swaty tendentem, pervenimus. Tandem praefata via versus ortum solis hiemalem sippando scopulos ex utraque parte ivimus, et sippatis scopulis quinque ad torrentem dictum *Zwicz*a pervenimus, et transito torrente, praefata via, scopulos ex utraque parte faciendo, ivimus. Tandem erectis scopulis quinque ex utraque parte praefatae viae, ad alteram viam de villa Riki ad borram tendentem venimus, qua via declinavimus nos ex ista priori, et ivimus praefata via, scopulos pro utraque parte faciendo; et venimus ad alteram viam de villa Mierziacka ad villam Riki tendentem, quae viae coadunatae sunt in unum. Tandem ivimus praefata coadunata via, scopulos et signa (f. 221vo) in arboribus adinstar crucis ex utraque parte faciendo; et sippatis scopulis decemseptem, in arboribus vero privaticis factis signis quinque, declinavimus in dextram partem in eadem borra ad locum vulgo dictum *Osse*. Et ivimus borra, signa faciendo et sippatis scopulis septem, in arbore vero privato uno exciso, venimus ad viam, de villa Riki ad praefatam borram dictam *Osse* tendentem, et transita illa ivimus versus orientem hiemalem signa faciendo; sippatis vero scopulis octo, uno vero signo in arbore privato exciso, venimus ad viam, de villa Mierzacka ad villam Riki transversaliter tendentem. Et transgressa illa ivimus borra faciendo signa metallia, habendo bona regalia in manu sinistra, bona vero actorum in manu dextra, et sippatis scopulis duodecim exivimus de praefata borra et venimus ad mericam dictam *Oserzna dąbrowa*. Et ivimus per praefatam mericam scopulos sippando, et sippatis decem, venimus ad locum dictum *Dębiny kierz*, quo relicto in dextra parte declinavimus versus orientem aestivalem; et sippatis duobus scopulis, venimus ad alium locum in eadem merica *Osewna* dicta *Mokrywscziki*. Et relicto eo loco a dextra parte ivimus eadem merica, sippando scopulos versus orientem aestivalem; et sippatis quatuor scopulis venimus ad locum *Rusinow kierz* dictum; et relicto eo loco a sinistra parte ivimus praefata merica, faciendo scopulos, et sipatis octo, venimus ad viam in loco praedicto *Rusinow kierz* ad campos *Mosczinskie* tendentem. Et ivimus praefata via usque ad viam publicam, de oppido Bobrowniki ad villam Riki transversaliter tendentem, ex cuius utraque parte scopulos (f. 222) sipavimus. Qua transita ivimus faciendo scopulos versus orientem, et venimus ad confinia campi praedialis villae Riki S. R. Mtis circa locum dictum *Krowi dol*; et ivimus e regione praefati campi praedialis sipando scopulos circa praefatum *Krowi dol*, et sipatis scopulis sedecim, venimus ad viam, de villa Moszczanka ad viam Riki transversaliter tendentem. Et transcensa illa ivimus sipando scopulos quinque, venimusque ad rivulum dictum *Riczka rzeczka*, quem transivimus et ivimus per prata, et factis scopulis quatuor ad alium rivulum dictum *Moszczenica* pervenimus, et transgresso illo, ad campos *Chrosninskie* pervenimus. Tandem praefatorum camporum confiniis penes prata *Mosczinskie* faciendo scopulos, ivimus et declinavimus nos in dextram partem per prata, et sipatis scopulis a praefato rivulo *Moszczenica* quindecim, venimus ad scopulos tres aciales veteres circa rivulum *Vetus Moszczenica* iacentes, circa quos scopulos stetimus. Et in continenti pars actorea generosum Nicolaum Bogusz, tribunum Radomiensem,

króla (1530), ale odrazu w dobrej znajomości z księciem Albrechtem pruskim, snąć na dworze jego niewątpliwie sam już poprzednio zostawał i innych tam szlachetnych rodaków swoich w służbie

bonorum Sendowicze haeredem [ad Bobrowniki], per ministerialem acclamare, ex admissione nostra, tanquam collateralem citatum procuravit..... (f. 224) Cum itaque nullam contradictionem post proclamationem ministerialis audivimus [ze strony Bogusza], praefatos scopulos aciales tres. unum ex parte actorum, alterum vero ex parte bonorum S. M. R., tertium vero ex parte collateralis generosi Nicolai Bogus antiquos renovare iussimus...

b) In primis ab ultimo scopulo granicierum bona oppidi Bobrowniki et villas Moszczianka. Kleszczowa Wola, Zdzary ex una, necnon Ryki, Bazanow, Brzeziny, Swaty, Brussow, Sierska Wola ex altera partibus dividendum. in borra loco parum sublimi circa sylvam lutosam dictam *Splawie* erigere mandavimus, et sipato uno scopulo circa illud locum sublime versus meridiem, ad sylvam lutosam dictam *Splawie* descendimus. Et venimus in eadem sylva ad gurgitem dictum *Fiołtkowa gorka*, in quo duos scopulos facere iussimus; et transgresso gurgite eadem sylva protensive ivimus, et factis signis ad instar crucis in arboribus alveaticis novem, erectis vero scopulis infixis palis octo, venimus ad locum aridum in eadem sylva dictum *Gromne*, et ibidem in confinio eiusdem loci a dextera parte duos scopulos et unum signum metale ad instar crucis in arbore quercineo facere iussimus. Ivimus tandem eadem sylva protensive versus meridiem usque ad locum alterum siccum, dictum *Grodzicko*, ibidemque in eodem loco duos scopulos sippare, tria vero signa ad instar crucis in arboribus alveaticis facere iussimus. Et a praefato loco venimus ad locum humidum, multum aquis repletum, dictum vulgariter *Seroki strumień*, et ibidem in eodem loco (f. 231vo) signum graniciale ad instar crucis in arbore alveatico facere iussimus. Tandem ivimus versus meridiem usque ad locum planum et siccum, dictum *Struga*, et in confinio eiusdem loci sicci a dextera parte duos scopulos sippare iussimus; et a praefato loco ivimus locis humidis planis ad alterum locum versus meridiem, dictum *Srzedni grad*, in quo loco sippatis duobus scopulis in confinio ivimus versus meridiem locis humidis, et venimus ad monticulum quendam dictum *Skruda*: sippatis vero scopulis in confinio praefati monticuli a dextera parte, venimus ad locum dictum *Pogorzel*, in quo loco in locis aridis iussimus protensive sippare quatuor scopulos. Et a praefato loco venimus versus meridiem ad locum alium dictum *Porqbka*, in quo loco signum unum e terra erigere iussimus, et a praefato loco declinavimus in sinistram partem ad metam camporum villae Modrzicze cum oppido Stężicensi dividendum; et sippatis scopulis quatuor, ivimus eadem meta versus meridiem, et sippatis scopulis quinque, venimus eadem meta ad locum humidum dictum *Wąski strumień*. Deinde eadem meta declinando in dextram partem, ivimus versus meridiem, et sippatis scopulis protensive eadem meta duodecim, venimus ad locum humidum dictum *Trzaskaniecz*. Tandem ivimus eadem meta versus meridiem, et sippatis scopulis septem ad viam publicam stratam de oppido Bobrowniki, ad oppidum Stężicza tendentem venimus. Et transgressa via ad confinia camporum circa sylvam, dictam *Olszyny*, ad villam Modrzicze pertinentem, pervenimus. Tandem declinavimus se in dextram partem confiniis campi oppidi Stężycensis, et factis scopulis circa eadem confinia novem, declinavimus se versus oppidum Stężycza ad rippam fluvii dicti (f. 232) *Wieprz*, in qua ripa inferiori loco iussimus sippare scopulos tres. Et sic indeterminatis graniciebus

księcia pruskiego lokował; wiemy to np. o młodym Krzysztofie Odrzywolskim, którego ojciec Dersław (h. Rogala z ziemi opoczyńskiej) prosił za nim w pomienionym roku o orędnictwo kancle-rza państwa, Krzysztofa Szydłowieckiego ¹⁾. Z twarzą więc pruską

 praefatis ob certa impedimenta nostra circa praefatum fluvium stetimus, nihilominus tamen ministeriali terrestri generali Regni, provido Paulo Włoch de villa Sarny, declarare mandavimus, an aliquis contradictionem praefatis graniciebus per nos factis vellet facere, in tempore faciat... Cum itaque post proclamationem praefati ministerialis nullus praefatis graniciebus contradictionem fecit, nos auctoritate S. M. R. et nostra qua fungebamur, praefatas granices vim et robur habere perpetue decrevimus, salva tamen continuatione praefatarum granicierum reservata....

Actum in loco differentiarum inter bona introcontenta in borra penes sylvam lutosam dictam *Splawie*, feria sexta [w poprzednim akcie z tymi samymi prawie zresztą świadkami f. quinta] ante festum SS. Simonis et Judae apostolorum proxima Anno Domino MDXC Primo. In praesentia generosorum Andreae Rzeciczki, succamerarii Lublinensis et instigatoris S. M. R. Joannis Lanczynski, terrestres Praemisiensis et castrens Cracoviensis notarii [tylko w pierwszym akcie]. Andreae Goluchowski subiudicis. Pauli Ranachowski, notarii terrestrium Stęzycensium. Pauli Kazanowski de Kazanow. Olbrachti Męczynski de Kurozwęki. Felicis Zerzinski, camerarii granicialis terrae Stęzycensis. Joannis Skrzynieczki, notarii castrens Stęzycensis. Zbignei Zaleski, Christophori Lipski, Stanisłai Marczinowski. Alberti Laski, Christophori Goiski [tych pięciu ostatnich brak w drugim akcie] et aliorum multorum nobilium tunc temporis existentium. [Następują podpisy sędziów komisarskich] Jan Hrabia z Tenczina mp. sspt. (Kasztelan wojnicki, starosta lubelski i parczowski). Andrzej Męczynski z Kurozwak, Castell: Wielun: Staro: Brzeznicki. Jan Bogusz (de Boguszowa Wola), Castelan Zawichoiski etc. ręką swą. Joannes Machowski de Machow, succamerarius Palatinatus Sandomiriensis mpp. Anzelm Kłoczowski z Kłoczowa Stolnik Ziemie Sandomierskiej. Franciscus Kanimir Subiudex Terrae Lucoviensis mpp. Martinus Suskraiwski, Subiudex T. Sandomirensis mpp.

Dołączony jest do tych dwu (f. 232vo—233) przywilej Jagiellowy z aktem sprzedaży wsi Demblina przez Piotra, jego dziedzica, Grotowi z Jankowic (h. Rawicz, późniejszemu kasztelanowi małogojskiemu) za dwieście grzywien, praskich. „Quod ad nostram nostrorumque baronum Petrus de Demblin. fidelis noster dilectus, accedens presenciam“, dat. w Sączu 14. VII 1397 „Praesentibus Joanne Liganza palatino Lanciensi, Straschone castellano Malogostensi, Michael de Bogumilowicze vexillifero Sandomiriensi, Joanne de Bydziny, Petro de Falkow militibus et Joanne de Olesthnica et aliis pluribus fide dignis nostris fidelibus dilectis. Datum per manus Reverendi in Christo patris domini Nicolai Poznaniensis nobis sincere dilecti. Ad relacionem eiusdem domini Nicolai episcopi Posnaniensis“. Por. zatwierdzenie Warneńczykowe w r. 1440, wyżej Cz. I. Tarłów.

¹⁾ List tegoż do ks. Albrechta z Połańca 22. V. 1530 w Act. Tomic. T. XII [1906], 136 nr. 141. Pewnie to on „Tharlo“, jak zaznacza wydawca Dr Z. Celichowski, jest posłem na sejmik proszowski dezygnowanym w tymże r. 1530 (l. c. str. 298 i w indeksie).

na dworze Zygmunto wskim Gabryel Tarło ukazuje się od pierwszej chwili i zachowuje ją nadal przez swe życie aż do zgonu, czy to zrazu jako zwykły dworzanin, pełniąc swą służbę przy boku króla konno, w ośm koni ¹⁾, i wprowadzając natenczas z polecenia swego pana na starostwo lwowskie Stanisława Odrowąża ze Sprowy, kasztelana lwowskiego (5. XI. 1534) ²⁾, czy też stale później, kiedy poczał wzrastać w urzędy dworskie i koronne oraz w tenuty królewskie, aż pierwszy z Tarłów zasiadł na krześle senatorskiem — *heros magnificus*. W miarę jak w Krakowie z Zygmuntem Starym Jan krajczy zaczyna gasnąć, wysuwa się na widownię brat jego Gabryel, już odtąd przy boku młodszego króla w Wilnie. Zygmunto wi Augustowi Gabryel Tarło jest jednym z najbliższych i najbardziej zaufanym powiernikiem, zwłaszcza w sprawach domowych i pruskich.

Jako dworzanin Zygmunta Augusta, zajmuje się w pierwszych latach stroną szczególnie gospodarczą jego dworu (w ciągu 1544 i 1545); rad mu król jako wybornemu znawcy powierza zakupno woźników, t. j. koni zaprzęgowych, po które wyjeżdża z Litwy do Korony, i stajni swojej przełożonym go czyni, koniuszym ³⁾. Dodatkowo to był urząd jego (1548). Stały na dworze królewskim miał u stołu. Zygmunta Augusta, jeszcze za życia ojca Starego, jest krajczym (już z końcem 1545) i pozostaje nim nadal, dopóki nie otrzyma ochmistrzowstwa dworu trzeciej jego żony, Katarzyny Austriackiej (w drugiej połowie 1553). W pierwszych wszelako latach panowania Zygmunta Augusta (1549 i 1550) ukazuje się

¹⁾ Cztery z nich są opisane: 1) „Wałach biały niepriskowany [z nozdrzami nieprzerzniętymi], między priski ma oparzysto [wypalone] piątno to ... husarski, dobry. 2) Wałach z gniada pleśniwy [siwy], niepriskowany. piątno to ... dobry. 3) Wałach gniady, niepriskowany, między priski ma oparzysto piątno to ... dobry. 4) Wałach z gniada pleśniwy, łysine ma przez wszystko czoło, ucho prawe rozerznione, zadnią lewą nogę ma po kolana białą po dwu strichu pod ogonem, dobry“ (*Archiwum główne w Warszawie*. Rkp. 8114 k. 11). Wiadomość tę jako i kilka poniższych z *rękopisu Kórnickiego* II. 120 o Gabryelu Tarle z lat 1544—1548, zawdzięczam uprzejmości Dra L. K o l a n k o w s k i e g o w Krakowie.

²⁾ *Act. Castr. Leopold. T. XVII* (1531—1541) str. 413. Wzmianka o naszym Tarle w testamencie Ks. Ilii Ostrogskiego z 16. VIII. 1539, iż posiada niektóre jego rzeczy (*Archiwum XX. Sanguszków w Stawucie T. V.* [we Lwowie 1890]. 206), jest niedostateczną do oceny bliższych stosunków między nimi.

³⁾ W nadmienionym *rękopisie Kórnickim*. „*Stabulae praefectus*“ jest nazwany tutaj w drugiej połowie r. 1548. Na kupno koni zaprzęgowych „*pro equis rhedariis*“, czyli woźników, jak wówczas mówiono, otrzymał 200 zł. XII 1545 (tamże k. 20v.).

w aktach urzędowych z innym tytułem urzędu dworskiego; nie krajczym ale stolnikiem królewskim: jednocześnie, co na jedno wychodzi, królowa Barbara zowie go stolnikiem krakowskim w swej korespondencji z bratem Mikołajem Radziwiłłem (Rudym), podczaszym litewskim. Stolnikostwo w hierarchii dworskiej jest urzędem niższym aniżeli krajczego. Według tego Tarło sprawowałby je również dodatkowo, kumulatywnie z tamtym, albo też przejściowo, gdyż następnie, w czasie zaraz najbliższym zjawia się powrotnie jako krajczy, ale już teraz koronnym także tytułowany (1551. 1553). Drugie to przypuszczenie jest mniej uzasadnione: sprzeciwia mu się fakt, iż jako stolnik wyprzedza nawet podczaszego, Zygmunta Ligęzę z Bobrku, jednego z swych pomocników i następców Jana Tarły; przyjąć więc należy, że Gabryel Tarło, w początkach rządów samoistnych swego pana, nie spadł ani przez chwilę na niższy stopień w nieprzerwanej służbie jego dworu. Sam król Zygmunt August krajczym swoim go zowie (1549) ¹⁾.

¹⁾ *Gabryel Tarło krajczym Zygmunta Augusta*: „incisor“ 1545 (tamże od k. 30v) i 26. IV. 1546 (*Act. Terrestr. Leopold. T. X.* 145—6); „structor“ 17. III. 1546 i 1. VII. 1553 (*Castren. Leopold. T. XXIV*, 570—2 i *XXVIII*, 468), structor w lipcu 1549 (Korespondencya Andrzeja Zebrzydowskiego z lat 1546—1553 w *Acta histor. res gestas Poloniae illustr. T. I* [w Krakowie 1878]. 217 nr. 446 i nstpn.) ale także „incisor“ w tymże r. bez daty dziennej (W. A. Maciejowski Dodatki do Piśmienn. Pol. str. 156—7. mandat królewski generoso Gabrieli Tarlo de Szczekarzowicze Incisori mensae nostrae et Capitaneo Chelmensi dat. z Krakowa 1549 w sprawie rozsądzenia sporów granicznych Mikołaja Reja, dzierżawcy „imion królewskich wsi Pliskow i Stajne w ziemi chełmskiej“ — z archiwów dawnych grodu lubelskiego). Natomiast w przywileju Uchańskich z II. X. 1549 „dapifer“ przed podczaszym (Uchańsciana wyd. T. Wierzbowski II [Warszawa 1885], 21 nr. 12), lecz naodwrot 15. XII. 1550: podcaszy królestwa (Stanisław Ligęza), krajczy królestwa „regni nostri incisor“ (Stanisław Myszkowski) i Gabryel Tarło „dapifer mensae nostrae“ (Prawa i przyw. m. Krakowa I. 562). Królowa Barbara do brata z Nowego m. Korczyna 11. II. 1549 o wysłaniu Tarła na wesele siostry Anny: „Poruczyliśmy urodz. Gabryelowi Tarłowi stolnikowi krakowskiemu, staroście chełmskiemu, J. K. M. dworzaninowi, którego tam ku weselu a poczciwości siostry naszej i domu naszego szlemy, niektóre rzeczy imieniem naszym W. M. powiedzieć“ (Przeddziecki Al., *Jagiellonki Polskie T. I* [Kraków 1868], 312—313 nr. 11). Sam zaś król z sejmu piotrkowskiego powiadamia tegoż Radziwiłła 26. I. 1549: „Ale jednak, ktemu weselu siostry waszej, umyśliliśmy posłać Gabryela Tarła krajczego naszego, któremu poruczymy, aby się tam we wszystkim wedle zdania naszego zachował“ (Pamiętniki o królowej Barbarze, żonie Zygmunta Augusta w Pismach historycznych M. Balińskiego T. I [Warszawa 1843]. 208). Toż w liście Stan. Dowojny do Zygmunta Augusta z drugiej połowy 1547 wzmiankowany jest nasz Tarło: „Przestrzeg mie jest przyjaciel mój, pan Tarło, krajczy Waszej K. M.“ (Tamże, str. 64).

Przytem rzecz jest taka o nomenklaturze i piastunach tych urzędów dworskich; jak przykłady uczą: nazwy *dapifer* i *structor* stołu królewskiego używają się naonczas promiscue, oznaczają zarówno stolnika jak i krajczego na dworze królewskim. Stolnikiem np. jest w onych czasach Mikołaj Myszkowski, i na tym urzędzie bywa mianowany także *structor* stołu królewskiego (1545), kiedy krajczym *incisor* lub *structor*, jak już wiemy, był Jan Tarło. Szersze zatem znaczenie przybierała początkowo nazwa ta humanistyczna „*structor* stołu królewskiego”: obejmowała stolnika i krajczego, zanim nie przyłgnęła do tego ostatniego. I naodwrot w tymże czasie, przed jej ustaleniem, stolnik = *dapifer* oznacza także acz wyjątkowo krajczego stołu królewskiego czyli nadwornego, ale tylko jego, nie koronnego, o ile był jego pomocnikiem i zastępcą. Różniczkowanie bowiem urzędów dworu królewskiego a wśród nich krajczego, o który tu nam chodzi, na dworski i koronny, królewski i królestwa, staje się coraz bardziej teraz widoczne; dostrzega się je właśnie przy. Gabryelu Tarle. Jeszcze brat jego Jan za Zygmunta Starego jest po staremu sam jeden krajczym koronnym na urzędzie dworskim, jedynym krajczym nadwornym i koronnym; pomaga mu w latach ostatnich stolnik Mikołaj Myszkowski. Na dworze Zygmunta Augusta już jeden nie wystarcza, jest ich dwu: są to obok Gabryela Tarły obaj po sobie Myszkowscy-Jastrzębscy z Mirowa, Mikołaj i Stanisław, synowie mężnego Wawrzyńca. Mianowicie: nadmieniony już Mikołaj, pan na Spytkowicach pod Zatorem, ze stolnika krajczy po Janie, bracie Gabryelowym, za Zygmunta Starego (1548) i następnie, za Zygmunta Augusta (jeszcze w czerwcu 1549), od którego dostał wtedy starostwo oświęcimskie i zatorskie a wnet potem kasztelanią radomską. Po nim trzyma ten urząd Stanisław, wojski krakowski a malborski i rateński starosta, dopóki nie zostanie kasztelanem sandomirskim (krajczym już 1550 i jeszcze 1562). I ten Myszkowski Stanisław niepodzielnie nie dzierży urzędu krajczego; jak Gabryel Tarło ma na nim obu Myszkowskich, tak i obok Stanisława, przynajmniej w latach ostatnich, jest krajczym (już

Koronnym: 1551. 26. I. (Piekosiński, Rycerstwo polskie T. I. [w Krakowie 1896], 283 nr. 87 z Metr. Kor.) i 17. IX w liście Ocieskiego do Hozyusza: ad Tarlonem incisorem (Cardinalis Hosii epistolae T. II [Acta historica T. IX. w Krakowie 1886], 88 nr. 507). 1553. 15. III w przywileju dla Kamieńca Podol. wśród świadków: „Stanislao Ligaza Regni nostri pocillatore Thisovicensi, Gabriele Tharlo Regni nostri incisore Chelmensique capitaneis et alliis“ (*Akt. radzieckie m. Lwowa* T. IV str. 1683 na dole); nieurzędownie przecież jest nadal „*structor mensae S. R. M.*“ i „*incisor S. R. M.*“ w tymże r. 1553 w czerwcu i lipcu, jeszcze 21—22. VII (*Act. Castr. Leopold.* T. XXVIII. 468 i XXX. 504—5 i 506 ale tu str. 504 brat jego Jan, zmarły, „*incisor regni Poloniae*“). Krajczy królestwa Polski po raz ostatni, a zarazem pierwszy jako ochmistrz dworu królowej Katarzyny 22. IX. 1553 (Materjały do biografii Mikołaja Reja z Nagłowic z Castr. Cracov. w Archiwum do dziejów liter. i ośw. w Polsce. T. VII [w Krakowie 1892], 488 nr. 582).

1558) wspomniany w testamencie Gabryela Tarły Mikołaj Łaski, starosta krasnostawski, którego Rej w swym *Zwierzyńcu* na przykład daje młodzi: „A musi to rozeznąć, kto mu się przypatrzył, Dworstwu, kształtom, postawam, cnotam, obyczajom, Że bywał w podziwieniu z tym i innym krajom“. Rozdziału między nimi na dworskiego i koronnego niema jeszcze stale określonego; jest dopiero tendencja i ewolucja w tym kierunku, dokonana za Zygmunta III.

Podobnie rzecz się ma i z urzędem podczaszego. I na nim widzimy dwu jego piastunów, sobie współrzędnych, po bracie Gabryela, Janie Tarle: obu Ligęzów Połukoziców z Bobrku, Stanisława i Zygmunta, z tą wszakże różnicą, iż już Jan ma w nich swoich zastępców, ale dopiero na starość i za rządów nowego króla, Zygmunta Augusta, — Stanisława (w grudniu 1548) a przed upływem jeszcze roku Zygmunta. Obydwaj utrzymują się po nim na podczaszostwie. Wcześniej i częściej Stanisław, starosta tyszowski, występuje jako podczasz królestwa, już czasu pogrzebu Jana Tarły (15. XII. 1550) i jeszcze potem (1553); Zygmunt Ligęza, zrazu tytułowany tylko podczaszym królewskim (14. X. 1550), później królestwa (1556), kiedy już jest starostą lwowskim, krzepickim i tyszowskim, podczaszym koronnym, zmarły i pochowany we Lwowie (1559). Kiedy umierał Gabryel Tarło, „podczaszym króla Jego Mości“, więc dworskim, był Jan Komorowski, jeden z świadków podpisanych na testamencie jego z 30. III. 1565; tenże jest onym Krzysztofa kasztelana oświęcimskiego „bratem N., podczaszym krakowskim“, którego Paprocki wspomina w *Herbach* człowiekiem spokojnym i bez żadnego potomstwa ¹⁾).

¹⁾ Następcy Jana Tarły i rówieśnicy Gabryela.

A) Krajczowie. 1. Mikołaj Myszkowski z Mirowa, dziedzic Spytkowic. „Tego wspomina Kromer jeszcze krajczym za Zygmunta Starego“ (Paprocki w *Herbach* str. 170). Dworzanin królewski i „dapifer S. R. Mtis“ 1544 i 1545. 28. VI oraz 3. XII. (Przezdiecki, *Jagiellonki* T. V w *Dod.* str. 34—6 nry 13 i 14 i T. I. 300 nr. 15; cfr. Hosii epist. I [1879], 179 adn. 22 i str. 202 nr. 208 adn. 4). „Dapifer Cracov.“ 14. XII. 1544 (w przywileju drohobyckim króla Stefana z 31. I. 1578 w *Bibliotece Dzieduszyckich we Lwowie*. Dokumentów królewskich № 10). „Dapifer terrestris“ i starosta miedzyrzecki 23. VI. 1547 w Zatorze (Prawa i przyw. m. Krakowa I. 533 nr. 452) wraz z Janem Tarłą curiae nostrae pocillatore et Pilznensi capitaneo. „Structor mensae nostrae“ 17. II. 1545 wraz z Tomaszem Sobockim „pocillatore nostro, burgrabio Cracov.“ (Monumenta historica dibec. Wladislav. Ed. St. Chodyński i T. XIX [Vladislaviae 1900], 19) i R. 1548. 3. III i 10. XII „incisor mensae nostrae“ (Uchańsciana II. 19 i Praw. przyw. m. Krak. I. 196), „structor Regni nostri [sic] 27. III wraz z Janem Tarłą podczaszym królestwa i starostą pilz. (w przywileju dla m. Jarosławia w *Aktach radzieckich m. Lwowa* T. IV. 921 nr. 1304). Wreszcie w czerwcu 1549 „dnus Myszkowski structor“ zostaje starostą oświęc. i zator. (Korespond. A. Zebrzydowskiego l. c. str. 214 nr. 441). — 2. Stanisław Myszkowski z Mirowa, dziedzic Bachowic, dworzanin królewski 1549 po Popielcu

Na urzędzie ziemskim Gabryel Tarło występuje jako chorąży sandomirski (1545 i 1546), ale niewiedzieć jak długo; zdaje się, iż bezpośrednio wziął po nim ten urząd młodszy jego synowiec, Mikołaj, także dworzanin królewski, zmarły chorążym sandomirskim. Równocześnie Gabryel otrzymuje od króla starostwo chełmskie i ma na niem swe zaopatrzenie przez lat dwadzieścia, aż do śmierci; bierze je po Abrahamie Drohiczańskim (z początkiem

(*Acta Terrestr. Oswiec. et Zator. T. XII. 602*). R. 1550. 15 XII wojski krakowski „Regni nostri incisor“ a zaraz po nim Gabryel Tarło „dapifer mensae nostrae“ (Praw i przyw. m. Krakowa I, 562), starosta malborski, rateński i w dalszym ciągu „incisor regni nostri“ 1556. 1557 i jeszcze z pocz. 1562 (Tamże str. 241 i 626, zresztą jak w indeksie str. 1159, *Paprocki Herby* str. 598 wraz z podczaszym Ligęzą Zygmuntem 1557; w *Akt. radz. m. Lwowa T. VI. 934*; r. 1559 7. I „structor mensae nostrae“). — 3. Mikołaj Łaski, starosta krasnostawski „incisor mensae nostrae“ już 28. IX. 1558 (*Akty radzieckie m. Lwowa T. VI. 932*) i jeszcze w czerwcu 1566 będąc naonczas starostą malborskim (Praw. i przyw. m. Krakowa T. I. 673 nr. 555, oraz str. 265, 268 i 273 nr. 209), podczaszym dworu lub królewskim, incisor curiae nostrae lub S. Mtis Regiae 1561 i 1562 (Tamże I. 241; *Akt. radz. m. Lwowa l. c. str. 131* nr. 236; *Akty konsyst. lwow. T. II f. 160v i 162, 186v*). Pochwała Rejowa w Zwierzyńcu z r. 1562 wyd. Dra W. Bruchnalskiego w Bibliotece pisarzy polskich nr. 30 (Kraków 1895), 143—4.

B) Podczaszowie. 1. Stanisław Ligęza: „curiae nostrae pincerna“ 10 XII. 1548 (Praw. i przyw. m. Krakowa I. 196), „regni nostri pocillator“ i starosta tyszowski 15. XII. 1550 (Tamże I. 562 wraz ze Stanisławem Myszkowskim i Gabryelem Tarłą, po nim idących, jak wyżej) tudzież 15. III. 1553 (*Akt. radzieck. m. Lwowa T. IV, 1683* wraz z Gabryelem Tarłą krajczym kor., jak wyżej). Nie umiem powiedzieć, czy to ten sam, czy raczej inny Stanisław Ligęza podczaszy Izabelli królowej węgierskiej (*Paprocki Herby* str. 253) i króla węgierskiego Jana Zygmunta, Zapolyi, pocillator w r. 1560 (z *Akt. radz. m. Lwowa u Wł. Łozińskiego, Złotnictwo lwowskie w dawnych wiekach [Lwów 1889], 54* nr. 61), występujący już 25. IX. 1553 jako „pocillator S. R. Mtis Hungariae“ *Acta Castr. Lubaczov.* w Archiwum bernardyńskim we Lwowie, tom jedyny str. 532, a razem z nim tutaj: Stanisław Ligęza z Bobrku, dziedzic Jaćmierza a kasztelan żarnowski i dzierżawca lubaczowski). — 2. Zygmunt Ligęza z Bobrku: „pocillator mensae nostrae“ 11. X. 1549 po Gabryelu Tarle stolniku królewskim (Uchańsciana II. 21 nr. 12), toż „pocillator noster“ 14. X. 1550 (w przywileju dla m. Przemyśla w *Act. Castr. Lubaczov. l. c. str. 519* i *Akt. radz. m. Lwowa T. IV, 1331* nr. 1883, ale najfalszywiej starostą chełmskim tu wypisany, zamiast krzepickim). Podczaszym koronnym zwie go Paprocki i nie myli się (*Herby* str. 251 i 598). Jest nim jako starosta lwowski, krzepicki i tyszowski „pocillator Regni“ 1556 + 1559 w 64 roku życia (Prawa i przyw. m. Krakowa I. 228 nr. 166. *Akty konsyst. lwow. T. II. f. 14, Akt. radz. m. Lwowa passim*, np. w T. V. 565 nr. 743, str. 612 nr. 804 i str. 668 nr. 867 oraz *Starowolski, Monumenta Sarmatarum [Cracoviae 1655], 277—8*, acz—także „pocillator noster“ 11. XII. 1556 w Dodatku tygodn. przy *Gazecie lwowskiej* z r. 1857 № 41 str. 170. Błędnie Stanisław zamiast Zygmunt Ligenza pocillator regni nostri ac Leopold., Krzepic. Tyrowic. capitaneus 1. IX. 1557 wraz ze Stanisławem Myszkowskim „structor

1545). Jako administrator dworu królowej Katarzyny, na której przyjęciu, przy jej wjeździe uroczystym do Krakowa (w lecie 1553), ukazuje się z dwoma synowcami, Janem i Mikołajem, chorążym przemyskim, zostaje niebawem, jak wymagał tego nowy jego urząd marszałkowski, kasztelanem radomskim po Mikołaju Myszkowskim, także krajczym królewskim, który się przeniósł na kasztelanią wojnicką. W Radomiu rezydował przy swej pani, która tu miała swoją oprawę, jak zwyczajnie żony i córki Jagiellonów, i tutaj umarł. Urzędnicy dworscy znamienitych rodów, częstokroć krajczowie, biorą tę kasztelanię radomską w wieku Zygmunta, jak niegdy Mikołaj Szydłowiecki, później rzeczony Myszkowski; po śmierci zaś Gabryela nie wypuszczają już jej Tarłowie. Posuwa się na nią starszy jego synowiec, pan małegojski, Jan Tarło, a za nim, kiedy został wojewodą lubelskim, odziedziczył ją Jerzy Mniszech, pod koniec panowania Zygmunta Augusta krajczy koronny. Na kasztelanii radomskiej, niższej co prawda od innych, ale dającej krzesło w senacie z tytułem wiele możnego = *magnificus*, przybyły Gabryelowi jeszcze dwa starostwa: lubaczowskie w ziemi bełzkiej a dyecezyi chełmskiej po Janie Tarnowskim, kasztelanie krakowskim i w. hetmanie koronnym (+ 1561), tudzież kowelskie na Litwie; z lubaczowskim łączył tenutę potylicką w powiecie jego leżącą ¹⁾. Zaczem mistrz Grzegorz Czuj z Sambora mógł swój o nim panegiryk grobowy na tę nutę zanucić:

Magnificus, Praeses tribus in regionibus, Heros

mensae nostrae“ w akcie nobilitacyi Cypryana Bazylidesa w transumpcie z r. 1621 ed. Wierzbowski, *Materyały do dziejów piśmiennictwa polskiego* T. II [Warszawa 1904], 12). — 3. Jan Komorowski „podczaszy Króla Jego Mości“ 30. III. 1565 (*Testament Gabryela Tarty* zamieszczony poniżej w Dodatku; por. Paprockiego w *Herbach* str. 688), 1550 krajczy królowej Barbary, ożeniony z mieszczką krakowską, zszedł bezpotomnie 1586 (A. Bonieckiego *Herbarz Polski* T. IX [Warszawa 1907], 3—4: Jan Spytek, syn Jana, kasztelana połanieckiego). Wydawnictwo regestrów metryki koronnej dopełni i pewnie poprawi te dane. W ogłoszonych dotychczas szcążkowo rachunkach dworu i stołu królewskiego za Zygmunta Augusta nie dostrzega się wzmianek o samym Gabryelu Tarle.

¹⁾ *Dalsze Gabryela Tarty urzędy i dzierżawy*: Chorąży sandomirski 31. III. 1645 (*Akt. konsyst. lwow.* T. I f. 527, protest w sprawie testamentu brata biskupa Stanisława, zob. wyżej str. 46—8) i 1546. 17. III oraz 26. IV (*Act. Castr. Leopold.* T. XXIV, 570—2 oraz *Terrestr. Leopold.* T. X, 145—6). Starostą chełmskim już w tych aktach się mianuje i dalej bez przerwy, zostaje nim bowiem z pocz. r. 1545 *Rkps kórnicki* II. 120 str. 4v). Kasztelan radomski już 28. X. 1554 (*Praw. i przyw. m. Krak.* I. 223 nr. 160, a więc conajmniej po roku, kiedy został ochmistrem dworu królowej Katarzyny, zob. wyżej dwie karty w przyp.), i to po Mikołaju Myszkowskim, który jest tym kasztelanem 4. XII. 1550 (Tamże

to znaczy: pan starosta w trzech prowincjach Polski, w samej Polsce, na Litwie i Rusi, praeses bowiem humanistycznie wyraża starostę, starostwo zaś w tej lokucyi jest prefekturą; magnificus — bo kasztelan.

Od tego samego piewcy dowiadujemy się też pozytywnie, iż był beżenny i według poetyckiego tegoż świadectwa sprawował się w stanie kawalerskim *sine crimine*, czyściej od Hipolita amazońskiego (syna Tezeusza z Amazonką); pewnie dla tego beżenstwa nazwał go rzadkim, białym krukiem między Sarmatami. Jana krajczego Ajaksem sarmackim Grzegorz Sambor mianował, Achilesem zaś Gabryela. Imię to anielskie otrzymał pod wpływem kultu Aniołów Stróżów, idącego u nas z Bernardynami ze sfer mieszczańskich w rody magnackie. Na epitet humanistyczny zasłużył sobie nie mniejszą od brata sprawnością rycerską. Poeta wysławia ją w wierszu, przytoczonym powyżej, ku czci krajczego, i by żadnemu z braci nie ubliżył, stawia ją na równi u obu. Tak dzielnymi byli Tarłowie w rzemiośle marsowem, zwłaszcza w harcach na koniu i z dzidą! Raz stanęli obydwaj w zapasy z sobą na popis. Krajczy natarł jak piorun ale mężny Gabryel nie ustraszyl się wcale, jakoby murem przyrósł do konia, nie dał się z niego wyważyć i nie upadł, chociaż się koń chwiał pod nim, mocno wstrząśniony. Przebudziła się Grecya, widząc na ziemi polskiej takich Ajaksów. Gabryel, pod wieczór życia w pełni jeszcze lat swoich mąż spokojny, nie mącił wody drugiemu; kiedy był młody, nikomu nie dawał się wyprzedzić a pokonać, jak się słyszało, ani nawet swemu bratu starszemu, który każdego walił z konia swoim natarciem. Była to największa dla Gabryela pochwała. Podobnie wyraża się bliższy, aniżeli Czuj z Sambora, świadek turniejów królewskich, poeta nadworny Royzyusz, wydając przytem szczególniejsze u Gabryela zamiłowanie koni i jazdę na nich niezrównaną ¹⁾. Zgadza się i to ostatnie z wiadomościami autentycznymi, jakie o Gabryelu płyną z zapisków dworskich, znanych nam tylko częściowo i z testamentu jego własnego; część swojej stadniny zapisał księciu Albrechtowi pruskiemu, w tych mianowicie słowach: *trzy konie dobre mego stada*

str. 20—1 nr. 139) a jeszcze nie nasz Tarło, jak sądził ś. p. W. Wiślicki (Korespond. A. Zebrzydowskiego l. c. str. 384 nr. 728 w przyp. 5).

¹⁾ *Świadectwa poetyckie o Gabryelu Tarle*: 1) Mistrza Czuję w zbiorze jego rymów z r. 1566 epitaf nagrobny idzie zaraz po podobnym Jana krajczego: „Magnifico Domino Gabrieli, eiusdem fratri, castellano Radomien. capitaneo Chelmen. Lubacevien. Kowlen“ (dwunastowiersz); u Niesieckiego, który ten napis nagrobkowy Grzegorza Samboritana ma prawie za całą wiadomość

a czwarty wrony, turecki i woźniki cisawe młode, którem Jego Xiążęcej Mości obiecał, woźniki podlejsze, białe ofiarować Bernardynom radomskim. Całą przecież swoją stadninę darował królowi: stada i stadniki wszystkie, także konie, któreby się między mojemu Jego Król. Mości podobały, daruję J. K. M., wiedząc, że się Jego Król. Mość nadewszystko w koniach kochać raczy. Z występów zaś jego turniejowych wskazać można udział, jaki bierze w turnieju, sprawionym przez Zygmunta Augusta w Wilnie, gdzie walczył z posługującym od ks. Albrechta pruskiego komornikiem Kaspresem von Lehendorff (4. III. 1546¹⁾). W igrzyskach na zamku krakowskim podczas wesela przyszłej swej pani, Katarzyny Rakuszanki, już nie bierze udziału; zabawy takie i popisy rycerskie należą do młodych dworzan, zaprawiających się dopiero w służbie a nie piastujących jeszcze urzędów dworskich: takim był naonczas wspomniany już wyżej jeden z synowców jego, Jan, z Mikołajem Ligęzą idący w zapasy²⁾, to jest Jan Tarło, syn starszy krajczego.

A przekonania religijne Gabryela Tarły jakież były? Współcześni zapaśnicy literaccy stron obu rozdzierali go sobie: niezawodna wskazówka, iż albo się chwiał w wierze, przynajmniej były ktemu pozory, albo stał w pośrodku, zdala od walczących lub raczej ponad nimi, lecz na gruncie katolickim swych ojców. Andrzej Trzycieski w swym peanie tryumfującego nowowierstwa w Polsce, jak trafnie nazwano elegię jego ewangeliczno-antypapistyczną, wydaną w Królewcu (1556), przeciąga na swą stronę cały ród Tarłów, zagarniając po drodze i Herburtów. Tak mu się zdało słusznie sądzić o Tarłach, bo widział młodą a piękną ich latorośl już w swoim wykwitającą obozie, i w tem się nie mylił: wszak

o G. Tarle, szpetny wtręt się mieści, może i ze złego odczytania pochodzący, iż był starostą chełmskim, „chęcińskim“, lubacz. i kowel. Nie wiedzieć, jak liczył poeta: „Lustra bis octo suo mansit cum fratre“ — oczywiście na dworze królewskim: 16 czy 18, bo jedno i drugie nie dosięga lat co najmniej 20 wspólnego ich tam pobytu, t. j. 1530—1550. 2) Royzyusz dwukrotnie: w Chiliasticon z r. 1557 i dwa lata później w Epithalamium Trebuchovii (Ed. Kruczkiewicz z l. c. T. I [1900], 182 w. 594—6 i str. 85 w. 157—160 fałszywie objaśniony Tarło jako Paweł, arcybiskup późniejszy).

¹⁾ *Rkps kórnicki* II. 120 k. 61v.

²⁾ St. Orzechowski w Panegyricus nuptiarum Sigismundi Augusti Poloniae regis (trzy edycje Łazarzowe z r. 1553) Priore correctior et longe locupletior z 21. VIII. 1553. 8° (Ossolin. 11770), k. [D₄]: Jam Gabriel Tarlo cum caeteris tum duobus nepotibus Joanne et Nicolao Praemisiense vexillifero spectatus vir admodum fuit w orszak, przyjmującym Katarzynę przy wjeździe jej do Krakowa; na k. Hii igrzyska na zamku: Joannes Tarlo cum Nicolao Ligeza.

on „Tarło“ z Frykaczem na dworze królewskim, którego przywiódł powyżej, dobrym jest jego znajomym: to późniejszy pan małogojski, dworzanin wtedy królewski a po ojcu starosta pilźnieński, co dopiero nadmieniony Jan, syn krajczego. Tyle razy przesuwający się nam przed oczy ten Jan, co tak zaciężył nad pamięcią religijną swego domu, a po Gabryelu za Zygmunta Augusta najprzedniejszym był przedstawicielem Tarłów linii ich dworskiej, przebywa w nieodłącznem lub conajmniej bliskiem towarzystwie swego stryja. Jakżeż więc można było Trzycieskiemu i tegoż pominąć w wykazie słonecznym wschodzącego nad Polską światła ewangelii, tem bardziej, iż go dostrzegał w jej promieniu prusko-litewskim? Gabryela tedy, głowę Tarłów Zygmontowskich, najpierw z nich wspomina w swej elegii królewskiej, a przy nim już nie jednego Jana ale obu jego synowców, bez podania ich imion. Trzeba przyznać, że się dość ogólnikowo wysłowił: żadnej Gabryelowi nie przypisał zasługi nowowierczej, wstawił go tylko między głowaczów protestanckich, kładąc go w ich szeregu litewsko-pruskim na miejscu zaszczytnem dla urzędu jaki piastował¹⁾. Antypoda Trzycieskiego „dobry doktor“ Royzyusz uznał też Gabryela Tarłę za swego, do tysiąca podpór wiary katolickiej w Polce go zaliczył; o tyle jednak przebiegły Hiszpan sprawił się z nim chytrze, że o gorliwości jego katolickiej zamilczał, przymrużył na nią czarne oczka swoje, krzywe i mdłe ale mądre: nie o religii jego prawi, ale o zabawach jego marsowych. Zbyt dobrze poeta—jurysta nadworny—wiedział o tem, że ulubiony ten dawny krajczy Zygmunta Augusta, a teraz ochmistrz dworu królowej Katarzyny, pozostawał w stałej korespondencji z księciem Albrechtem pruskim, wszelkich spraw jego, także religijnych będąc szczególnie na Litwie pośrednikiem, szczerze mu oddanym i ich, aż do ostatka u swego pana, za tegoż wiedzą i wolą—orędownikiem, tem bardziej, iż Radziwiłów i Chodkiewiczów przyjacielem był zarazem najbliższym, jednym z nielicznych Polaków, dla nich pozyskanym. On to jest *lieber Gabriel Therla* i *Terla*, jak go nazywa i pisze stałe książe Albrecht. Korespondencya

¹⁾ Dwuwiersz elegii królewskiej Trzycieskiego o Tarłach opiewa: *Sic aulae Regina tuae Catherina magister | Tarło, sic praestans eius uterque nepos* (w przedruku X. Dra J. Bukowskiego: *Dzieje reformacji w Polsce*, T. I [Kraków 1883], 693. niżej na str. 694: *Sic et Frikacus, sic Tarło i inni*; wreszcie na str. 696: *Herborti, Jaslovecii, Tarlones*). To „Sic“ odpowiada średniowiecznemu „Item“. Wybornie ocenił tę elegię i odparcie jej Royzyuszowe A. Brückner (Mikołaj Rej. *Studjum krytyczne* [Kraków MCMV], 84 z przyp.).

między nimi spoczywa w archiwum królewieckim, z naszej strony jeszcze nietknięta, a w publikacjach niemieckich podana za ledwie w okrucach z lat 1546—1560, od onej mianowicie chwili, kiedy z polecenia naszego króla towarzyszył księciu pruskiemu od Kowna w podróży jego do Wilna (z wiosną po Wielkanocy 29. IV. 1546), i jeszcze w tym samym roku dwukrotnie (w lipcu i listopadzie) jeździł do Królewca, skąd od ks. Albrechta przywoził swemu panu pisma reformacyjne, mianowicie wyznanie augsburskie, Melanctona *Loci communes* po łacinie i po niemiecku, oraz książkę do nabożeństwa; aż do tej wymiany obustronnej listów niemieckich (w sierpniu 1560), w których obok wiadomości o siejbie pruskiej na Litwie przez predykantów, nasyłanych z Królewca do Wilna, wraz z księgami nowej ewangelii królowi polskiemu, spotyka się nawrotnie i oną, o jakiej się już przed laty trzydziestu słyszało przy pierwszym, znanem nam źródłowo zetknięciu się Gabryela Tarły z dworem królewieckim.

I teraz, jak ongi, odgrywa w tem nasz Tarło rolę tylko pośrednika, gdy do służby i na polerunek u księcia pruskiego zaleca niniejszem najznamienitsze z Litwy panięta, latorośle tego rodu, o którym prawiono współcześnie, że „to był prawie mur i fundament w. księstwa litewskiego“,—małych Chodkiewiczów: jedynastoletniego Andrzeja i o rok młodszego Aleksandra, synów Grzegorza (Hrehorego), z wojewody kijowskiego kasztelana teraz trockiego (potem wileńskiego i hetmana w. ks. lit.). Sam on za młodu sprawował służbę u księcia pruskiego, teraz swych chłopców pragnął wysłać na pokoje jego syna, Fryderyka Albrechta; by mu książę Albrecht tej łaski nie odmawiał, zwraca się do jego „zaufanego“ pana Tarły, ten mu bowiem był *insonder gudt freundt*. W uzasadnieniu orędownictwa za Kotkowicz'ami—tak bowiem język teutoński chrzci Chodkiewiczów—jest jedno zdanie u naszego Gabryela wagi historycznej, o znaczeniu dziejowem. Uludę duszy polskiej ono odsłania: olśniona apostołstwem i religijnością pierwszego księcia pruskiego, w nim nadzieję swą kładła, wierzyła w moc i kulturę pruską, jakoby była prawdziwie, szczerze i czysto chrześcijańską; w Prusach książęcych widziała szkołę i drogę porządku i wszelkiej cnoty „*zur zucht und aller tugent*“. „Gdyż serdecznie rad widzę—pisze Gabryel Tarło z polska po niemiecku—że młody książę z czasem, daj Boże dożyć mi tego z radością, przy pomocy Wszechmogącego nauczy się mowy polskiej“. Stary Albrecht odpowiedział, iż „nie jest bez tego“, żeby panu Kotkowiczowi, jako staremu swemu słudze, okazać swą łaskę, lecz już ma przy swoim synie „dziesięciu chłopców polskiego i niemieckiego języka“, i po-

rzędu, który musi być zachowany, nie może w tem zmieniać, aby mogło być ich przy nim więcej; żadnych sług osobnych oni nie mają i nie mogą mieć dla siebie; zresztą syn jest dopiero w alfabecie i ledwie gryźć zaczyna katechizm z *abc*. Obaj tedy panice byliby narażeni przez to na opóźnienie w naukach, do czego dopuścić nie może. Stanowczo przecież nie odmawia, lecz chce wpięrcz wiedzieć, jak pan Kotkowic pragnie utrzymywać swych synów, obu lub jednego, ilu dać im ludzi do straży („do warty“), którzy zwłaszcza na służbie u syna—objasnia książę pruski—muszą się wystrzegać jakiegokolwiek wykroczenia; niech się tedy zastanowi i byłoby najlepiej, żeby tak postąpił, jak brat jego, starosta żmudzki (Hieronim, jednocześnie kasztelan trocki a obecnie wileński), który ma tutaj swego syna na studyach (Hieronima także); niech i swoich na nie przyśle. Książę sam już zarządzi, aby ich zaopatrzyć w preceptorów i dobrą dyscyplinę¹⁾. Ale ich nie przysłał; niema ich w metryce uniwersyteckiej Albertyny.

¹⁾ *Korespondencya z księciem Albrechtem i sprawy pruskie Gabryela Tarły.* Liczne listy jego w archiwum królewieckim wydawcy Hozyanów wskazali (Hos. ep. II, 75 nr. 482 przyp. 2 i tamże str. 88 nr. 507 pod r. 1551). Urywki z tej korespondencyi zamieszcza kawałkami szperacz reformatorów luterskich i innych w Polsce i na Litwie Lic. Dr. Theodor W o t s c h k e w dodatkach a czasem i w tekście lub przypisach rozlicznych swoich rozprawek. A więc a) König Sigismund August von Polen und seine evangelischen Hofprediger (Archiv für Reformationsgeschichte. Texte und Untersuchungen. Hrsgb. von Walter Friedensburg. IV Jahrg. [Leipzig 1907]), 343—4 nry 1 i 2: Ks. Albrecht do Gabryela Tarły 19. VII. i 20. XI. 1546 przesyłka pism i książek reformacyjnych naszemu królowi młodszemu (por. tamże str. 345 w nrze 4), 340—1; Tarło do ks. Albrechta z Krakowa 9. IV. 1551 — zapewnienie, iż mimo edyktu przeciw heretykom z 12. XII. 1550 król, będąc oddany słowu bożemu i pismu św., nie zgwałci sumienia i wiary. b) Stanislaus Lutomirski. Ein Beitrag zur polnischen Reformationsgeschichte (Tamże. III Jahrg. 1906), 147, w przyp. Albrecht do Tarły 27. IV. 1555—podzięką za przysłane sobie cztery artykuły reformacyjne, przedłożone na sejmie piotrkowskim d. 3 maja. Wreszcie c) Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens (Separat-Abdruck aus der Altpr. Monatsschrift Band XLII. Heft 3 u. 4), str. 197—8 nr. XXXIV: ks. Albrecht do G. Tarły 12. V. 1549 — orędownictwo za Fryderykiem Stafilem, późniejszym konwertytą; str. 219—221 nr. LXII: G. Therla do księcia pruskiego z Wilna 3. VIII. 1560 i odpowiedź tegoż zaraz z 17 sierpnia, tamże str. 226—8 nr. LXIX, skąd rzecz o Chodkiewiczach, zaznaczona w tekście. Nadzieję swoją wyraził Gabryel w tych słowach: „Denn ich hertzlich gern sehe, das der junge hertzogk mit der zeit, geb got, ichs mit freudenn erleben möge, der polnischen sprachen mit der hülffe des almechtigen auch kündigk werde; biddt derwegen E. F. D. um gnedige und schriftliche antword“ (str. 220). O zabiegach protestantów niemieckich, by pozyskać naszego Tarłę, który i w Niemczech miał dobrych przyjaciół, pozytywną daje wiadomość sługa jego a agent

Mimo tych poszlak i wszelkich pozorów, byłoby przedwczesne pójść za głosem dytyrambu Trzycieskiego, chociaż to „język u niego i nad cukier słodszy“, i Gabryela Tarłę przeciągać do obozu ewangelickiego, mimo iż z nim trwale przyjazne utrzymywał stosunki mocą swego stanowiska u dworu i króla, znajomości języka niemieckiego, oraz wrodzonej sobie, jak wszystkim Tarłom, uprzejmości. Gabryel Tarło za wzorem i przykładem swego pana, władcy Polski a Prus zwierzchnika, był i pozostał katolikiem. Tylko — jak wielu, wielu innych naszych podówczas przed reformą potrydencką, zarówno hierarchów jak i panów świeckich, okrzy-

książęcy na dworze wileńskim, Bernt [Bernard] Pohibel, w liście do Albrechta z 12. VII. 1558, przesyłając mu druk, który pan jego (G. Tarło otrzymał niedawno „von eynem gutem freunde aus Deutzschland“ (Tamże, str. 209 nr. LII). Służył ten Pohybel u Tarły już czas dłuższy; bawi przy nim w Krakowie w ciągu 1549, donosząc reformatoremu książęcemu w Królewcu 1 maja, iż djabeł nie śpi, bo się biskupi zaczynają ruszać, jak wie o tem od swego pana (Tarły, w publikacji pod a, na str. 336 w przyp. 2); a nieco później, 14 paźdz. zwraca się do niego (Pohybla) z Wrocławia Stafil z Wrocławia w sprawie paszportu, uzyskanego od króla Zygmunta Augusta (zob. publikację następną w t. III, 241 nr. 2288).

Regesty listów książęcych i spraw pruskich Gabryela do tegoż roku podaje Urkundenbuch zur Reformationgeschichte des Herzogthums Preussen. Hrsgb. von Paul Tschackert, III Bd. Urkunden, zweiter Theil, 1542 bis 1549 [Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. XLV Bd. Leipzig 1890], 124 nr. 1868: 29. IV. 1546 młody Tarło z polecenia króla towarzyszy ks. Albrechtowi od Kowna. gdzie go powitał, do Wilna [nie jest wykluczone, iż tym młodym „Tarło“ mógł być synowiec Gabryela, krajczyc Jan]. Poselstwo Gabryela Tarły do księcia Albrechta w jesieni ow. r.; na drogę otrzymał 20 zł. 27. X. 1546, *Rkps kórn.* II. 120 k. 71v); str. 156 nr. 1978: 20. IX. 1547 książę Albrecht do G. Tarły o śmierci swej żony Doroty; str. 158—9 nr. 1990: II. V. 1547 tenże do tegoż o kłęsce kurfirsta Jana Fryderyka pod Mühlberg — oba te listy już są dawno wydane; reszta, znacznie ważniejsza, znana tylko w ekscerptach; dwa mianowicie, str. 192 nr. 2127: 10. IX. 1548 książę do G. Tarły z radą, by młody król Zygmunt August nie łączył się z papieżem i cesarzem przeciw książętom niemieckim, a to z okazji przybycia nuncjusza papieskiego do Polski [Martinenga] i str. 221—2 nr. 2209: 6. V. 1549 z radą, by tenże król sprawował rządy łagodne „wedle nauki Chrystusa“. W liście tym książęcy zamieszczone jest wyrzeczenie naszego króla do Tarły o księciu Albrechcie, iż niema nikogo na świecie, do kogoby się mógł zwrócić z większą miłością i ufnością, jak do księcia pruskiego.

Korespondencję Tarły z Radziwiłłami w tym czasie nadmieniamy Pamiętniki o królowej Barbarze (M. Balińskiego Pisma historyczne I, 182 u góry). Później stosunki te między nimi miały się zepsuć; Gabryel Tarło jako ochmistrz królowej Katarzyny miał być zależnym od dworu wiedeńskiego — utrzymuje Przezdziecki (Jagiellonki Polskie w XVI wieku T. V [Kraków 1878], str. LXXXII).

czanych współcześnie (co się i teraz ciasnym powtarza umysłem) bądź za chwiejnych lub podejrzanych w wierze, bądź też wprost od niej, jawnie czy potajemnie odpadłych — nie należał do żarliwców ze skrajnej, reakcyjnej prawicy według serca i gustu takiego np. wójta wileńskiego, Augustyna Rotunda rodem z Wielunia, który jeszcze za czasów i w kancelaryi Samuela Maciejowskiego, zanim się jeszcze przedzierzgnął w Litwina, śledził i podstrzegał samegoż Hozyusza, już w dodatku biskupa. I własna pani Gabryela Tarły, Katarzyna Rakuszanka, nie liczyła się do tego pokroju katolików, których zowią twardymi; gorszyła się przeciw ich postami, a na upominania Hozyusza oświadczyła, że ustanowień ludzkich nie poczytuje za słowo i prawdę bożą. W zbiorze listów do Hozyusza z onego czasu dochowały się dwa Gabryela Tarły do niego, mimo że w sprawach potocznych ale z ciepłem katolika pisane; uprzejmie życzliwym przyjacielem jego się kreśli, a nigdy nieodmiennym i zdawna powinowatym (t. j. powinnym, zobowiązanym) służebnikiem, który Pana Boga o to ustawicznie prosi aby W. M. w dobrze sposobnem a przespiecznem zdrowiu *dla uczwierdzenia wiary świętej i rzeczy wspólnej pożytku* długo chować i na wszem hojnie mnożyć i szczęście raczył ¹⁾. Frazeologia ta z serca płynęła. Odstępcy wiary katolickiej mistrz Jagielloński, Grzegorz Czuj z Sambora, nie byłby kładł epitafu. Jest przytem świadectwo wiary jego katolickiej, wyraźne i urzędowe, ale nieco późniejsze i do tego księże, w wizycie Radziwiłłowskiej dyecezyi krakowskiej (z lat 1596—8), więc może jednostronne i dlatego podejrzane, a waloru dokumentu bezpośredniego nie mające. Dowiadujemy się z niej o tem przy opisie kościoła w miasteczku Bobrownikach powiatu stężyckiego w archidyakonacie zawichoj skim, podanym w streszczeniu dość chaotycznym; rzecz tutaj o fundacyach przy tymże kościele i zapisach mu uczynionych przez Gabryela Tarłę, kasztelana radomskiego i marszałka nadwornego królowej polskiej; biskupa przemyskiego bratem rodzonym zwie się on tutaj, wspomniany też jest egzekutor testamentu Gniewosz, własny jego siostrzeniec, nadawstwo wreszcie fary bobrownickiej zastrzeżone zostało Tarłom, którzy są katolikami ²⁾.

Wszystko to prawda jest szczerą. Sam Gabryel ją stwierdza, ostatnią swą wolę na łożu śmiertelnem czyniący w Radomiu

¹⁾ W listach wileńskich z r. 1557 w *Cod. Czart.* 1605, czyt. je w Dodatku.

²⁾ X. Dr Bukowskiego *Dzieje reformacji w Polsce*, w Dodatku T. I, 682.

w dworze J. K. M., swego miłościwego pana, dnia 30 marca 1565. W Krakowie na Zamku, wedle brata swego Jana, pochować się każe, *nie opuszczając żadnych ceremonii i obrzędów, w Kościele powszechnym chrześcijańskim zdawna przyjętych i zwykłych, od którego się ja — prawi — jako w żywocie tak i po śmierci żadną rzeczą wyłączać niechcę.* W szczególności rozporządza co do swego pogrzebu: *ma być pierwszej tu w Radomiu uczynion obchód przy mszy u fary albo u Bernardynów, według zwyczaju chrześcijańskiego, i tamże zarazem z kościoła, jako narani być może, mają z ciałem wyjechać, nic się w mieście niezabawiając, na co ma być dano pieniędzy tak wiele jako potrzeba; sumy, chociaż dwukrotnie o niej wspomina, nie wyznacza, ale stanowi: obchód, odwiezienie ciała utciwe, ceremonie i wszelakie exekwie okrom zbytnej pompy a próżny chwały sprawowane być mają, już się bowiem wtedy zbytek pogrzebowy zaczął mnożyć, tak rozrosły do niebывałych rozmiarów w dwu wiekach następnych.* Po katolicku umarł i katolicki pogrzeb sprawić sobie zlecił. Co więcej, katolickie za życia i przy śmierci fundacye uczynił, a strzegł tego zawsze, by się własny jego kościół w Bobrownikach nie dostał w ręce heretyków. Dłuższy temu a piękny ustęp poświęca w swym testamencie, w którym i myśl swoją o nowej wierze wyraża: *Zapisuję... wiecznemi czasy na założenie i zmurowanie szpitala, na fundowanie probostwa przy kościele Bobrownickim, na dobudowanie i ochędożenie tegoż kościoła gotowych pieniędzy 10.000 zł., dając w obronę i w podawanie [patronat] to probostwo [szpitalne] Ich Mości Prełatom, Kanonikom Kapituły Krakowskiej, aby oni tym bogobojuie według zdania i lepszego baczenia swego szafowali. Którym też i podawanie probostwa tego z klechą w tym kościele, którym sam zbudował, na wieczne czasy w moc daję, — dlatego nawięcej, aby tam zawsze cnotliwego, uczonego a bogobojuiego i przykładnego kapłana chowali, któryby obecnie zawsze przy kościele mieszkał, bo trudno być pospołu dworzaninem i kapłanem, gdyż niemożemy dwiema panom pospołu służyć [obowiązek rezydencyi, przykazem dekretów trydenckich, nakłada proboszczowi szpitalnemu, jako pieczę dusz sprawującemu]. A tego nadewszystko Ich Mość mają przestrzegać, aby ten kościół temi nowonastętami wiarą i odsczepieństwem, których teraz dosyć, nie był splugawiony, ale aby w starożytnym chrześcijańskim porządku na wieczne czasy był zachowan. W czym Ich Mości conscientias chcę mieć obligowane, a Ich Mość już będą lebiej wiedzieć, jako się w tem mają sprawować. A to tak ma być rozumiano, jeśliby synowcy moi niechcieli się zgadzać z powszechnym kościołem chrześcijańskim.* Starszego Jana ma tutaj na myśli; obu zresztą synowców imiennie ani razu nie przywołuje.

Po fundacyach następują legaty pobożne na kościoły i szpitale. W szeregu ich prym trzyma sto złotych polskich na potrzeby kościoła radomskiego u fary z tą powinnością, *żeby na pamiątkę tego na każdą niedzielę był śpiewan pacierz po polsku dla polskich ludzi*. X: pleban Andrzej tegoż kościoła, świadkujący przy testamentie, otrzymał kozuch zawojkowy lisi. OO. Bernardyni radomscy wzięli więcej: prócz legatu stu złotych nadmienione już wyżej *woźniki białe, wołów albo jałowic dziesięć, żyta last jeden z folwarku studzińskiego*. Podobnie obdarzył szpital radomski *na wychowanie ubogim* stu złotymi monety i żyta lastem. Hojniejszy zrobił zapis do obydwu szpitalów w mieście Chełmie: pięćset złp. do rąk rajcom przysięgłym na ratuszu, dłużne wreszcie sobie kwoty z domu w Wilnie przeznaczył na ubogich szpitala tamże u św. Ducha. Udarował też i kościół swój ojczysty w Bobrownikach, przekazując mu *krzyże, kielichy, ornaty i inne wszystkie aparaty kościelne po nieboszczyku X. Biskupie Przemyskim, bracie moim zostate, które sąm we Lwowie w kamienicy mojej przy Lorinczu, sprawcy moim*. Zapewne była to już wola X. biskupa nieboszczyka. W kościele tym Bobrownickim spoczywali rodzice jego, uczcił ich pamięć, legując tak wiele, jako będzie potrzeba, *na wystawienie podcziwego im grobu z kamienia ciosanego*. Toż bratu i sobie *przed kaplicą Króla Jego Mości na Zamku w Krakowie*, o czem taką swą wolę na początku testamentu, przy zarządzeniu pogrzebu, wyraża: *Na tymże miejscu ma być wystawiony utczywy grób bratu memu i mnie z kamienia ciosany, tamże proporzec także spólny i tablica tam, gdzieby się Ich Mości Panom Exekutorom nalepiej zdało*. Jak na obchód (pogrzeb) tak i na zbudowanie grobu sumę odkazał „według potrzeby“ i uznania wykonawców ostatniej swej woli. Czy ją w tem spełnili? Czy ten pomnik Tarłów Zygmuntowskich stanął w katedrze krakowskiej przed kaplicą królewską? Trudno powiedzieć z całą pewnością: tak lub nie. Są ślady pozytywne, że się budował. Czy go jednak ukończono i stawiono na miejscu, to rzecz już jest — przynajmniej piszącemu — niewiadoma. Sam Hieronim Canavesi z Medyolanu, starszy, kuć go począł po dwu latach w marmurze, z polecenia jednego z egzekutorów testamentu Gabryelowego, Mikołaja Łysakowskiego h. Lubicz, kasztelana lubaczewskiego; sto złotych wtedy rzeźbiarz włoski z dworu królewskiego pobrał na tę robotę od dłużnego nieboszczykowi kupca, Mikołaja Kosle, jednego z rajców krakowskich ¹⁾. Nie dochowała

¹⁾ „Ad rationem laboris monumenti marmorei magnifici olim dni Gabrielis Tarlo, magistri curiae S. Reginalis Mtis“ 16. VII. 1567 w aktach radzie-

się również wiadomość o chorągwi lub tablicy ich nagrobnej; epitafy mistrza Czuja z Sambora, jak wiemy, są jej substratem, zamierzonym na nią napisem grobowym.

Po Bogu i Kościele idzie rodzina, ale nie u Gabryela. Nie miał on swej najbliższej, całą też niemal swą miłość, jak i najważniejszą część majątności, przelał na króla a pana swojego, z łaski bowiem jego i zasług u niego do niej przyszedł. Mistrz Grzegorz Sambor w epitafie Gabryelowym nieźle powiedział o obu braciach, że się im w ojczyźnie dobrze działo, obfitowali w dobra:

Duobus

Extitit in patriis nulla querela bonis.

Krajczy wyrósł majątkowo przez żonę; znamy jego dziedzinę i jej losy. Gabryel nie posiadał własnego imienia dóbr ziemskich, lecz i on nie mógł narzekać; zbogaciły go urzędy dworskie i tenuty królewskie, bo rządnym był na nich, a w życiu i obyczajach skromny. Dużo pieniędzy zostawił, ale zaledwie czwartą część z tego tylko w gotówce, około 30.000 złp., reszta była na pożyczkach. Szereg dłużników miał długi i zacny. Kogóż między nimi niema? Nasamprzód Król Jego Mość z trzema pozycjami w sumie okragłej 50.000 zł., wliczając w to wydatek 6.000 zł., z jego rozkazu na potrzeby królowej wyłożony. Są panowie i to możnowładcy z najpierwszych rodów w Polsce i na Rusi, jak Tenczyńscy, Maciejowscy i Firleje, lub książę Konstantyn Ostrogski, wojewoda kijowski. Nietylko świeccy lecz i prałaci, z których nieboszczyk, co dopiero zmarły X. Paweł Tarło arcybiskup lwowski, synowiec jego, był mu winien tysiąc złotych, a Iwan Borzobohaty, władzka włodzimierski, wespół z synowcami swymi¹⁾, pozostał mu jeszcze dłużny 12.000 zł. Trafia się i obcy, jak pan landmarszałek ziemie inflanckiej. Kupców i mieszczan krakowskich lub gdańskich, a także i obcych, np. z Norymbergi, jest poczet dość znaczny²⁾. Ale najwięcej, choć oczywiście z mniejszemi kwotami, spotyka się ich

ckich m. Krakowa. Komunikat w Sprawozdaniach komisji do badania Historii sztuki w Polsce T. IV [1891] str. LXXI u góry. Kupiec-rajca ten Mikołaj Kosle wspomniany jest również w testamencie Gabryela.

¹⁾ Borzobohaci — piszący się także Krasieńskimi — h. Koźlerogi cz. Jelita, ludzie majątni z Krasnegostawu. przyjęci do tego herbu za króla Augusta (Paprocki: Herby, str. 271). Boniecki nie wiele więcej dodaje.

²⁾ I mieszczanie lwowscy zaciągali pożyczki u Gabryela Tarły, jak Stanisław Scholz rajca i Melchier Haz z Augustynem Aichingerem, o czym w dekrete królewskim dat. w Myszogółach 10. VI. 1556; suma pieniędzy w nim nie jest określona (*Akt. radz. m. Lwowa* T. V, 452—4 nr. 622).

w kołach, Gabryelowi najbliższych, wśród urzędników i dworzanów Króla Jego Mości. Wszystko to z chirografów (kwitów własnoręcznych) szło, porządnie w rejestra czyli księgi inwentarzowe wciągane, sprawdzane i uzupełniane, zwłaszcza w *regestrze głównym*, założonym jeszcze w r. 1555; wyciągiem z niego, dopełnianym bliższym oznaczeniem wpływów i nabytków aż po dzień ostatniego grudnia 1564 r., jest *summarius* (spis) tych wszystkich długów i pieniędzy gotowych, jak również dwu następnych działów w testamencie niniejszym zamieszczony. Osobny dobytek majątkowy tworzą klejnoty ze złota. Gospodarny Tarło snąć się w nich nie kochał osobiście, miał je z darów królewskich i książęcych: na ich miejscu przywodzi tylko łańcuchy w liczbie dziesięciu, pilnie opisane i zważone,—wszystkie własne z wyjątkiem jednego, będącego w pokładzie od landmarszałka inflanckiego; zastawne pooddawał; prócz tego kilka kubków i pierścieni. Na trzecim miejscu kładzie szaty i wszelką ruchomość, która pozostała przeważnie na Zamku krakowskim w opieczętowanych skrzyniach i bellach, częścią zaś była złożona u kupców w Krakowie, także w skrzyniach, ale małych i pudłach, jak drogie materye w różnych barwach i sukna dobre na szaty, pierze i t. p.; resztę miał przy sobie, tudzież w Chełmie i we Lwowie. Cały ten swój *statek* zasobny, którym hojnie udarował wszystką swą służbę, urzędników i pisarzy, kazał zwieść zaraz po śmierci do jednego miejsca, na Zamek krakowski, od siebie z Radomia współ z ciałem, z Chełma i ze Lwowa, *aby około tej majątności i potężnego nabycia mego, jak powiada, jaki rozruch i (s)zarpanina nie była, jako się to często przytrafia*. Z posiadłości jego nieruchomej—o kamienicy Tarłów we Lwowie rzecz poniżej—jest w testamencie wzmianka jedynie o domu w Chełmie, na rogu pod Zamkiem, kupionym od pana Stanisława Krassowskiego h. Rogala z Podlasia i o dworze w Wilnie na Zamkowej ulicy naprzeciwko kościoła św. Jana, ale nie był to jego własny; wraz z dotyczącymi włościami miał go w zastawie od księcia Konstantyna Konstantynowicza Ostrońskiego, wojewody kijowskiego, w sumie trzech tysięcy złotych.

Do tej majątności przyszedł drogą uczciwą. Zaznacza to parokrotnie, wyraźnie lub ubocznie, szczególnie w znamiennym ustępie o swoim stosunku do króla i obu swoich synowców, najbliższych z rodziny. *Nie na złość komu ani też gwoź, nie z namowy czyjej ani z naprawy, jako się niektórzy domyślają albo rozumieć chcą, ale z uprzejmy chęci i życzliwości, którą mam ku przyrodzonemu Panu i dobrodziejowi swemu, to com już od wielu lat umyślił, widząc teraz tak wielkie potrzeby Jego Król. Mości, uczynilem to, że*

tak niemalą sumę od potomków swoich oddał dobrym umysłem. Tak miłował pana swego, z którego zresztą łaski, przy pomocy bożej, posiadał cały swój majątek. Zapisał mu dwie trzecie gotówki (20.000 zł.) i dawny swój dług darował jaki miał u niego, wraz z przekazem owego u Borzobohatych; następnie wszystkie łańcuchy, okrom trzech,¹⁾ na kubek, które ważyły czerwonych zł. 1846¹/₂ z przydaniem pięciu kubków srebrnych pozłocistych; wreszcie stadninę już wyżej wspomnianą. Królowej swej pani trzy soroki soboli. *Książęciu Jego Mości Pruskiemu Panu a Panu i dobrodziejowi swemu Miłosciwemu* dwór ów wileński księcia Ostrońskiego legował z wszelkiem do niego prawem i imieniem (Góry z włościami: Sokolacka i Rudomińska), *a to imienie ma być w poruczeniu i w opiece słachetnego Stanisława Miłoszewskiego, pisarza mego*²⁾, *aż do nauki X. Jego Mości* t. j. syna ks. Albrechta, o którego wykształcenie polskie, jak słyszeliśmy, tak się Gabryel nasz troskał; kazał mu zwrócić oba łańcuchy złote z twarzą jego własną, otrzymane od niego a uderzył go, jak wiemy, czterema końmi ze swego stada i parą woźników.

A cóż rodzonym synowcom, nad których nie miał bliższych powinowatych? Łasce królewskiej ich zalecił, wołał im tę łaskę *niżli wiele pieniędzy zostawić, którą gdy mieć będą, snadnie się im to wszystko nagrodzić może, gdyż jednak pieniędzmi nie zawsze umieją dobrze szafować.* Zwłaszcza młodszy, pan chorąży sendomirski, Mikołaj, bawiący podtenczas może zagranicą, na nieznaney mi bliżej posłudze i potrzebie Rzeczypospolitej. Upomina go stryj, żeby na potem był *opatrzniejszy, bo już nie będzie miał, ktoby go tak często wykupował.* A i teraz w długach siedział, dostał przeto tyle pieniędzy, ile potrzeba było na wykupno wszystkich imion, jakie miał w zastawie (w tenucie drohowyskiej)³⁾, *aby nikomu dłużeń nie był.* Zresztą wraz z bratem, który żadnej nie dostał nadwyżki, przyszedł do równego we wszystkim działu, po rozdzieleniu i spłaceniu każdemu wyznaczonych testamentem zapisów. Dla zachowania zgody i miłości braterskiej między nimi, Gabryel rozporządził, by obaj byli obecni przy dziale. *A dalej, niechaj się tam o się starają.* Żadnej ponadto różnicy między nimi nie zrobił,

¹⁾ Dwa z nich złote od ks. Albrechta pruskiego, któremu je zwrócił, a trzeci w zastawie landmarszałka inflanckiego.

²⁾ O tym Stanisławie Miłoszewskim zaraz poniżej, przy pisarzach i sprawcach Gabryelowych.

³⁾ Zaznaczyło się to już powyżej w Części I, 285 w przyp. ze str. 284, nie znając jeszcze tego testamentu.

i nic im nie dał z osobna, bo i łańcuchy jego, gdyby mieć chcieli, musieli sobie je kupić: mają dać za nie tak wiele złota, ile ważą. Siostrą ich, jak wiemy, była pani Jazłowiecka, kasztelanka kamieniecka. Była już odprawiona i dostatecznie wianem opatrzona. Wszakże Gabryel niemniej ją miłował, jako i synowców swoich. *A ktemu*—i to zadecydowało—*iż J. M. Pan Kamieniecki, małżonek jej, na wszem mi się dobrze zachował*, zapisał mu pieniędzy 6.000 zł. na pomoc wyprawy wnuczkom swoim a jego córom; nadto trzy pierścienie dobre i aksamitu na szatę, atłasu na drugą, adamaszku na trzecią w barwach do wyboru.

Obok synowców siostrzeńcy rodzeni: panowie Gniewoszowie, ci sami Rawicze z Oleksowa się piszący, których znaczne sprawy rycerskie zaszczytnie i z pewną lubością wypisuje Paprocki w swych klejnotach; wszystko męże sławne, urodne i dobrze ćwiczone, ale jak nasz Tarło dodaje, *pomocy potrzebujący*. Trzech ich było jeszcze przy życiu: Andrzej, Mikołaj i Krzysztof; po dwa tysiące zł. każdy z nich dostał, tyleż wzięli i potomkowie nieboszczyka ich brata pana Jana. Syn Mikołajowy pan Balcer (Baltazar) wychował się u Gabryela, to też był już dworzaninem królewskim, otrzymał od niego pięćset złotych i darowiznę niewielkiego długu (52 zł.) wraz z łańcuchem długim pancerzowym, otrzymanym już dawniej; Gabryel, syn Krzysztofa, trzysta zł. na naukę. W mniejszej cenie od rycerzy byli ziemianie. Linia Tarłów przemyskolwowska występuje w synowcach dalszych Gabryela; wspomina ich prawdziwie tylko z musu dla darowanego im długu tysiąca zł. jaki miał u nieboszczyka X. arcybiskupa Pawła, z tem co się potem dawało: *to im wszystko odpuszczam i na wieczne czasy daruję*, mianowicie Janowi chorążemu lwowskiemu i Andrzejowi, przydając każdemu po dobrej szacie jedwabnej podszytej; brat ich Stanisław, który na imieniu swem zapisał ów dług, był już także nieboszczykiem. Koło krewnych zamykają: siostrzenica, pani Zofia Gutowska (z domu Gniewoszówna ¹⁾) i siostrzeniec, pan Stanisław Piekarski, z legatami, pierwsza stu zł. i pierścieniem, drugi trzystu zł. i dobrą szatą. Wymienieni są jeszcze po nich bracia Zielińscy; Jan, który był w Turczach z darowanym sobie długiem i Wojciech, zostający przy na dworze Gabryela, któremu przeznaczył czterdzieści zł.; niewiedzieć, jacy to krewniacy.

¹⁾ W tekście zapisana jest ona błędnie panną; to żona Mikołaja Ostrołęckiego h. Ciołek z Gutowa w powiecie radomskim, jak można wyrozumieć z Herbarza Bonieckiego (T. VII [1904], 208).

Część trzecia i ostatnia a najobszerniejsza zapisów testamentowych obejmuje dwór i służbę,—od sprawców (rządców) aż do pacholąt. Dość ciekawy jest to ustęp do dziejów gospodarstwa i kultury naszej. Nie sposób wyliczać wszystkich służebników Gabryelowych. Każdy z nich, aby nie wspominał źle o swym panu, otrzymał odprawę wedle zasługi i stanu swego, bądź w legatach pieniężnych z odpuszczeniem przytem długu jeśli go był winien, bądź conajmniej po dobrej szacie lub dobrem suknie, albo też w ubraniu lub w zbożu i w żywym inwentarzu. Przesuwają się tedy sprawcy, pisarze, urzędnicy w starostwach, szafarze czyli truckaszowie dawni i nowotni, strzelcy, mastalerze, których jest najwięcej, kucharze z kuchcikami, praczki, piwniczni, woźnice i inni dwornicy, własni i królewscy, starzy i młodzi, nawet niekatolicy, Moskwicyni i Niemcy. Np. Tatarzynowi mastalerzowi do dziesięciu złotych dołożył *wolność jeśli się okrzci*. Inny, już chrześcijanin, Janusz Tatarzyn dostał wspomniany powyżej dom Gabryela w Chełmie; oddanym mu sługą być musiał, bo przydał mu wałacha i sajdak z łukiem oraz gotówką sto złotych. Moskwicynów, Kuzmę i Jurgego uczynił wolnymi, dając im na drogę suknię, zupicę, ubranie, buty, po parze koszul, a gotówką jednemu dziesięć, drugiemu pięć zł. Miał ten Tarło Zygmuntowski i swoich muzyków, co mu przygrywali we święta podczas obiadu i wieczerzy; pieniędzmi ich opatrzył po trzydzieści złotych: to Stanisław Malesko lutnista i Jakub organista, którego obdarował *tym com od niego zapłacił od nauki, aby mu wolno było służyć komu chce*. Z wychowanków jego, prócz powinowatych, jak Balcera Gniewosza, godnymi są może pamięci: nieznany skądinąd Jan Paprocki (czy Jastrzębiec z rodu Bartoszewego?), naonczas komornik królewski, któremu wyznaczył dwieście zł., ojcu zaś jego Laurentemu, zamieszkałemu w Stężycy, dożywotnią ordynaryę z Bobrownik; oraz więcej jeszcze ślachtetny Stanisław Miłoszewski, ten sam, którego Paprocki wspomina chlubnie w swych Herbach pod klejnotem Kościesza z Ciechanowskiego, iż „z młodości będąc na dworze króla Zygmunta Augusta, naprzód listy komorne pisał, za tem przyszedł do znacznej łaski, a był człowiekiem cnotliwym i rzeczypospolitej pilny stróż i sługa“. Ze szkoły Gabryela Tarły on wyszedł. Poprzednio pisarz jego, a teraz mennicy królewskiej w Wilnie, mający w swym szafunku główną część gotówki Tarłowej, którą nasz Gabryel dał *dla foldrowania minicze*: z niej to Tarło zapisał królowi dwadzieścia tysięcy a resztę, dwa tysiące zł. darował wiernemu sobie Miłoszewskiemu, a nadto wieczności, zapisane na domu Mizeryńskim w Wilnie; za orędownictwem Gabryela przeszedł on w służbę

Króla J. M., którego łasce ponownie go teraz polecił. Po Gniwoszach śnać miłował najwięcej Miłoszewskich: bratu Stanisława, Jakóbowi, szafarzowi królewskiemu, który Gabryelowi w testamencie świadkuje, dostało się dwieście złp. I tegoż Jakóba zna Paprocki szafarzem u króla pomienionego „zkąd z onych zasług przyszedł do opatrzenia znacznego; mieszkał potem w majątności nabytej w ziemi lubelskiej, a był wojskim ciechanowskim.“ Trzeciego, Miłoszewskiego Paprocki już nie podaje,—Mikołaja, którego nasz Tarło miał teraz *przy mincy wileńskiej* i stu złotymi obdarzył. Z innych pisarzy pominiętym być nie może dobry nasz znajomy z korespondencyi pruskiej Gabryela Tarły, pisarz tegoż niemiecki, Bernat Pohibel, który też sto zł. otrzymał, a ktemu kabat z ubraniem i szatę jedwabną. Że bywali i Czesi w służbie panów polskich, rzecz zwyczajna. I o nich również Tarło pamiętał: niejakiemu Gregrowi, co teraz służył panu lubelskiemu (Floryanowi Zebrzydowskiemu), dziesięć złotych dać kazał.

Tylko we Lwowie Gabryel Tarło nie znalazł sługi i urzędnika sobie wiernego: odplacono mu się tutaj czarną niewdzięcznością. Ale Tarłowie dobrego byli serca i uprzejmi. Mikołaj Rej słusznie o nich powiedział: „tacy źle myśleć nie umieją“¹⁾. Tym, który dobrego Tarłę przegniewał i niewdzięcznikiem się okazał, gdyż się sam dobrze opatrzył z dóbr swego pana i dobroczyńcy, był „Lorincz, sprawca dóbr wszystkich“ Gabryela, t. j. ich rządca, administrator a zarazem pisarz=notaryusz, jako z ich włodarstwa prowadzący księgi rachunkowe, rejestra. Ładnie się rządził na tem gospodarstwie w dobrach Gabryela w ziemi lwowskiej, dziedzicznych po bracie tegoż Pawle i w tenucie drohowyskiej: kazał sobie pisać kwity jakie sam chciał, lecz rachunków, „liczby“ z nich, nigdy nie czynił. *Pan Bóg mu w tym niechaj szczęści, jeśli tego dobrze nabył co ma* — powiada o nim Tarło w swym testamencie; o nim jednym tylko wyraża się ujemnie — *ja mu tego nie zajrzę, wolnym go czynię...* by tylko to zapłacił, co tam jeszcze przy nim zostaje... *niechąc nic na sumnieniu swoim zostawić, odpuszczam mu wszystko.*

¹⁾ Jak wyżej str. 60. I sam pan Mikołaj z Nagłowic siedział w kieszeni Gabryela Tarły w r. 1553 (j. w. w tym zeszycie przyp.).

W uzupełnieniu wskazanych tamże Materyałów do biografii Reja w ed. Kniazioluckiego, warto zaznaczyć, iż *Mikołaj Rej we Lwowie* występuje, jak się dotąd stwierdziło, dwukrotnie, w sprawach oczywiście prawnych: w grodzie 2. VIII 1542 (*Act. Castr. Leopold.* T. XX, 336—9) i na ratuszu 12. III. 1566, wraz ze Stanisławem Wągleńskim, imieniem i ze strony Mikołajsza Sieniawskiego, wojewody ziem ruskich (*Akt. radz. m. Lwowa* T. VII, 534—5 nr. 909).

Jednego przecież mu nie przepomniał i nie mógł nigdy darować, byłoby to bowiem z krzywdą własnego domu. Szlachetny sługa Tarłów przywłaszczył sobie wieś ich Krzywczycze i kamienicę we Lwowie, zapisał je na swoje imię „krom wolej i wiadomości“ Gabryela, który mu je puścił tylko w dożywocie. Dopomógł mu w tem synowiec tegoż młodszy, niewiedzieć czy więcej dobroduszny czy też lekkomyślny, ten sam Mikołaj, chorąży sandomirski, o którym słyszeliśmy już skargę Gabryelową na niego o liczne zastawy. Pana Mikołaja to Lorync podmówił na to, aby mu ów zapis potwierdził, choć ten nie miał do tego żadnego prawa. Zaczem Gabryel zobowiązuje obu swoich synowców, żeby utrzymali tę włość z kamienicą we własnym domu, w razie przeciwnym testamentem je zapisuje na wieczne czasy wojewodzie ruskiemu, Mikołajowi Sieniawskiemu, swemu przyjacielowi. Pogróżka skutkowała. Pan sprawca, piszący się już stale Krzywczyckim, nie został dziedzicem krzywczyckim, przegrał proces z Tarłami, musiał się zrzec Krzywczyc i praw do nich wszelkich, część swoją na tej wsi Jan, kasztelan po stryju radomski i starosta pilźnieński, odstąpił swemu bratu Mikołajowi. Wyrzucili go Tarły i ze swej kamienicy we Lwowie, w której siedział spokojnie od lat siedmiu, a przerobił ją od gruntu i wybudował porządnie, bo z myślą o sobie ale na koszt pański. Nietylko pana Mikołaja ale i dwu jego braci stryjecznych z ziemi przemyskiej, Jana chorążego lwowskiego i Stanisława Tarłów zniewolił Lorync, iż odstąpili mu z niej swe części (aktem chyrowskim jeszcze w r. 1555). Już wtedy przedstawia się on sługą Gabryela Tarły od lat dawnych i zawsze mu wiernie oddanym; zapewnienia zaś tej jego wierności wzrastały z latami. Przemysłny ten Lorync, jak przypuszczam, był z pod Krakowa. Tragedya z nim naszego Gabryela w tem, iż wraz ze swym synowcem, Mikołajem, chorążym sandomirskim, adoptował go do swego herbu, boć to on, późniejszy Krzywczycki, zdaje się być Wawrzyńcem z Kazimierza, adoptowanym do klejnotu Tarłów (17. IV. 1559)¹⁾. Krzywczyckich h. Topór podtenczas w ziemi

¹⁾ *Adoptacye do h. Topór przez Tarłów*, głównie przez Gabryela: 1) 26. I. 1551 Jaczka Terleckiego popa z Terła przez Gabryela Tarłę, krajczego koronnego i starostę chełmskiego wraz z Mikołajem Tarłą, cześnikiem królowej Barbary. 2) 17. IV. 1559 Wawrzyńca z Kazimierza przez Gabryela kasztelana radomskiego a chełmskiego starostę wraz z Mikołajem Tarłą, dworzaninem król. a sandomirskim chorążym. 3) 20. V. 1559 Jana Wahla, ziemianina wrocławskiego, wraz z żoną i dziećmi. 4) 24. II. 1563 Macieja Strobicz, sekretarza królew. (regesty z Metryki koronnej w Rycerstwie polskiem Fr. Piekosińskiego T. I [w Krakowie 1896], 283 nr. 87 i str. 290—1 nry 112. 113 i 116).

lwowskiej i w samemże mieście Chelmie zna rzeczywiście najlepszy badacz ziem ruskich.

Kamienica Tarłów we Lwowie, zwana Tarłowską, przedtem Tomczyńską, znajdowała się w rynku, między arcybiskupią (jest nią do dziśdnia, Nr. 9) a Kuglarowską (Kichlarów) na rogu rynku i ulicy rśkiej, którą naonczas miał w swej tenucie Bartłomiej „Schombek“ (Szembek) rajca krakowski. Paweł Tarło, brat Gabryelów, ją nabył¹⁾.

Gabryel Tarło umarł w parę dni po sporządzeniu testamentu, przed 10 kwietnia 1565, w pierwszych dniach tegoż miesiąca²⁾.

¹⁾ *Kamienica Tarłowska we Lwowie* i pan Lorync Krzywczycki w *Akt radz. m. Lwowa* T. V, 247 nr. 341; str. 263 nry 365 i 366 (1555); 362—4 nr. 503 (akt chyrowski z ksiąg ławniczych miasta Chyrowa 29. X. 1555 z podpisami własn. pomienionych trzech Tarłów, wpisany do ksiąg radz. lwow. 29. II. 1556); 367—376 nr. 506 (4. III. 1556 poręka mieszczan lwowskich na pożyczkę 1765 złp. tegoż Lorynca u Gabryela Tarły); 380 nr. 513 (tu str. 376 nr. 507 i str. 378—380 nr. 512 pisarz pana radomskiego, honestus Albertus); 428—9 nr. 594 (w tymże roku), 508—9 nr. 692 (toż); 1249—1250 nry 1656—8 restauracya kamienicy 1559). T. VI, 225—8 nr. 395 (dożywocie na kamienicy aktem król. z Wilna 12. XI. 1557, ingross 7. 5. 1561); 244sq. nr. 429sq. T. VII, 547 nr. 910; 597—9 nr. 1015; 708 nr. 1225 (1566 proces z Tarłami, kamienica ich w żalobie Lorynca zwie się nie Tarłowską ale Tomczyńską!). *Krzywczycze* Pawła Tarły (zob. wyżej Część I, 284), usunięcie się z nich Wawrzyńca Krzywczyckiego i przelanie działu Janowego na brata Mikołaja, chorążego sandomirskiego, z pocz. r. 1567 (*Act. Terrestr. Leopold.* T. XVI, 35—6 i 37—9). Krzywczyckich h. Topór w pow. lwowskim zna A. Jabłonowski (ZD. XVIII Cz II, 334 na dole, tamże 400 w Chelmie 1565 r. nasz Lorync!) — Przywileje królewskie dla Gabryela Tarły we Lwowie i tenucie drohowyskiej z lat 1554 i 1555 oblatowane *Castr. Leopold.* T. XXX, 975—6; XXXII, 143—4 i XXXIII, 143—4; por. str. 600. — Mandat królewski z sejmu warszawskiego 10. III. 1564. by nie uciskał — podstarościem jego lubaczowskim Piotr Kunicki 1561 r. — mieszkańców wsi królewskiej Baszni w starostwie i parafii lubaczowskiej, zmuszając ich do czynszów i robocizn wbrew przywilejowi Jana z Tarnowa kaszt. krakow. i starosty sendom, lubaczow, stryjskiego etc. dat z Kozłowa 17. IX. 1550 a zatwierdz. przez króla na sejmie piotrk. 15. III. 1552 ingross. 14. VI. 1565 w *Akt. radz. m. Lwowa* T. VII, 342—345 nr. 580 (przywilej Tarnowskiego w języku polskim)

²⁾ *Testament* polski zmarłego *Gabryela Tarły* zatwierdza król Zygmunt August na sejmie piotrkowskim 10. IV. 1565. Do widymatu przedłożono go za Stefana Batorego na sejmie warszawskim 22. XII. 1579 i wciągnięto w akta kanclerskie; oryginał dla częstego użytku był już wtedy dobrze nadniszczony. Stąd testament ten przeszedł w r. 1600 do kopiaryusza przywilejów i zapisów na majątnościach dziedzicznych Mniszchów, (głównie) po Tarłach, gdzie się mieści na czele działu dóbr bobrownickich na czterestu przeszło kartach zbitego pisma (fol. 298—212). Zamieszcza się go cały w Dodatku: Język polski z Tarłami chodzi.

Terminus ad quem śmierci Gabryela Tarły wskazywał dotychczas inwen-

Prócz testamentu jest jeszcze głos o nim pośmiertny, ważący wiele w sprawie religii jego katolickiej. Wprost o niej nie mówi, a przecież wymownym godzi się go nazwać. Od urzędowego pochodzi on przedstawiciela Kuryi rzymskiej w Polsce. Nuncyusz Commendone, omawiając smutne losy królowej Katarzyny, którą nawiedził w Radomiu w czerwcu ow. r., donosi o zaszłej niedawno śmierci marszałka jej dworu, kasztelana Tarły, i zamiarze wprowadzenia na ten urząd synowca tegoż Tarły, zapamiętałego heretyka (*grandissimo heretico*) i kilku innych, także heretyków; popiera ich wszystkich i wysuwa naprzód towarzysz poselski biskupa Pięciu kościołów (Dudycza), będący i sam heretykiem (baron Kurtzbach ¹⁾). Mniejsza o dalsze wiadomości w tej sprawie, jako król polski zapewniał nuncjusza, iż nie dopuści na ochmistrzostwo heretyka, lub że następcą Tarły w tym urzędzie został Gabryel Grabowiecki, nienawidzący Austrii, a gorący stronnik Jana Zygmunta Zapolyi. Relacya Commendonego w przedmiocie naszym jest nieocenioną: mieści się w niej *ex silentio* dowód pozytywny o prawowierności katolickiej Gabryela Tarły; herezya jego nie byłaby zbytą milczeniem. Tak więc zapamiętałość heretycka młodszego Jana Tarły, bałamucąca dotychczas historyografię na stronę nowowierczą, raz przynajmniej, i to naszemu Gabryelowi, a jego stryjowi, składa niezbite świadectwo wiary katolickiej.

* * *

3. A przecież i sam ten Jan Tarło młodszy, a drugi tegoż imienia Zygmuntowski, choć był tak wielkim heretykiem—przyłgnał

tarz starostwa chełmskiego, sporządzony po jego zejściu w maju — czerwcu 1565 przez administratora tegoż starostwa, Feliksa Ługowskiego, poborcy cel ziem ruskich. Wypis urzędowy „z książki oryginalnej Inwentarza starostwa chełmskiego w Archiwum Skarbu koronnego“, wydany w Warszawie 29. VIII. 1788 w *Cod. Jagell.* 985 fol. 70 (zob. Wł. Wisłockiego Katalog rękopisów Bibl. Jagiell. w Krakowie str. 271). O naszym Gabryelu niema tutaj zresztą żadnej innej wiadomości prócz intytulacyi jego urzędów na początku i końcu inwentarza; w końcowej ma dodane wśród starostw jeszcze i potylickie.

¹⁾ „Mori a li giorni passati il castellano Tarlo maggiordomo d'essa regina; et per successore era proposto un nipote d'esse Tarlo, grandissimo heretico ed alcuni altri pur heretici“ i t. d. Commendone z Warszawy 18. VI. 1565 do (św.) Karola Boromeusza (Julii Pogiani Sunensis Epistolae et Orationes olim collectae ab Antonio Maria Gratiano nunc ab Hier. Lagomarsinio e S. J. [Romae MDCCLVIII], 203 w przyp.) Cały zaś list, lecz w przekładzie polskim Mikołaja Malinowskiego, ob. Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franc. Commendoni do Karola Boromeusza, T. II [Wilno 1851] 242 na dole.

do no winek religijnych na dworze i w otoczeniu młodszego króla—przysłoniony został w swej herezyi przez naszych heraldyków, zwłaszcza Niesieckiego, który dobrze o niej wiedział, lecz jej wprost nie wyjawiał: mimo niej był mu serdecznie miłym, iż Zygmuntowi III na elekcyi sprzyjał. O nim też, pierwszym z Tarłów, Niesiecki rozводи się obszerniej i dokładniej, acz nie wie czy to on czy inszy był kasztelanem małegojskim i starostą pilźnieńskim. Zresztą urzędy jego i tenuty wylicza niezgorzej, z ciepłem uznaniem zasługi i prace dla dobra ojczyzny podnosi. Lwowskim był nie chorążym — jak tenże podaje — lecz wojskim po swym stryju Pawle, w pierwszych zaraz latach po jego śmierci, kiedy się z obu swemi siostrami, Jazłowiecką i Herburtową, procesował o spadek po nim (1553—4). Po ojcu, jak wiemy, jako syn starszy, odziedziczył starostwo pilźnieńskie z wójtostwem tamże dziedzicznym, z wszelkiem prawdopodobieństwem jeszcze za życia rodzica (1548). Dworzanin Zygmunta Augusta w tych latach i wnet potem jego sekretarza swą służbę, osobliwie w potrzebie inflanckiej, dostaje od niego rocznej pensyi dwieście złp. jak długo będzie pozostawał w służbie królewskiej (1557). Poznaliśmy go na początku tej części panem małegojskim, po Piotrze Zborowskim; po drugim swym stryju, Gabryelu, wziął kasztelanję radomską; wreszcie wojewoda lubelski (1574 + 1587) ¹⁾.

Młodszy syn krajczego Jana, Mikołaj, mąż zacny i znaczny — wedle wyrażenia Paprockiego — na dworze Zygmunta Augusta,

¹⁾ *Drugi Jan Tarło Zygmuntowski*, syn starszy krajczego Jana: *generosus dominus Joannes Tarlo de Szczekarzowicze, capitaneus et advocatus hereditarius Pilznensis* — mniemam że to raczej syn krajczego, a nie sam krajczy (podczaszy) — odstępuje ogród mieszczaninowi Mazankowi w Pilźnie na ratuszu 9. XI. 1549; ostatnim z świadków tego aktu jest Mikołaj Tarło pocuifer Sacre Reginalis aule (*Cod. Ossol.* 2009 f. 119); tenże starosta i wójt. pilz. oraz dworzanin królew. w zatargu z miastem o pobór czynszu z sprzedaży soli i wódki 3. IV. 1554 r. mandat lubelski króla o tem do mieszczan (f. 63v—64); sporządzenie inwentarza przywilejów miasta za rządów tegoż 12. III. 1555 per Joannem bacalarium et indigenam Pilsnen. civilem notarium (f. 35); 14. XII. 1570 poraz ostatni wspomniany, będąc jeszcze kasztelanem radomskim (f. 37v); około tego czasu skarżą się mieszczanie na niego przed władzą kościelną, iż gwałtem ich zmusza do herezyi (X. Bukowski, *Dzieje reform.* I, 626). Wojski lwowski i dworzanin królewski wraz z stryjem Gabryelem i bratem Mikołajem w procesie z siostrami 1553/4 (*Act. Castren. Leopold.* T. XXVIII, 468 i XXX, 469, 470—1, 546 i nstpn., 855—6 i 975—6; T. XXXI, 224—5). Pensyę 200 złp. bierze mandatem królewskim z Wilna 6. X. 1557 jako dworzanin i sekretarz król. (*Cod. Ossol.* 185 f. 20 i vo). Zresztą zob. Niesieckiego *Herbarz* IX, 17—18; H. M. Zbory i senat. prot., str. 136 nr. 155 i wyżej w tej Części, str. 35, 191 i 197.

acz osobiwego urzędu na nim jako brat nie piastował, do końca życia dworzanin i sekretarz królewski, tudzież, po stryju Gabryelu, chorąży sandomirski (+1570). Założyciel Mikołajowa blisko Dniestru w ziemi lwowskiej, teść Jerzego Mniszcha, zszedł bez syna i przedwcześnie. Ideał dworzanina przez Górnickiego z niego zdjęty przytoczyło się na początku tego studyum; słabość Gabryela do niego i ciągle jego kłopoty pieniężne — rzecz u Tarłów niezwyčajna — stwierdzają to zdanie. Również i ten drugi domysł, iż był podczaszym królowej Barbary, nie okazuje się fałszywym, albowiem 1° wraz z Gabryelem występuje na tym urzędzie w jednym z aktów adoptacyjnych do swego herbu Topór (26. I. 1551); 2° Janowi staroście i wójtowi pilźnieńskiemu, swemu bratu, w najgorszym razie ojcu, świadczy na ratuszu w Pilźnie Nicolaus Tharlo *poculifer Sacre Reginalis aule* (9. XI. 1548). W pamiętnikach o teź królowej musi zachodzić omyłka w imieniu Tarła, podczaszego Barbary: Janem w nich się zwie. Mikołaj Radziwiłł, podczasz litewski, donosząc swej matce, kasztelanowej wileńskiej, o przybyciu Barbary w granice Polski traktem grodzieńskim przez Podlasie i jej tutaj witaniu (jesienią 1548), opowiada, jako „król posłał dworzany swe ku służbie, a jeszcze dzień przedtym do Janowa podczaszego Jej Kr. M. [Barbary] Tarła Jana, który służył panu Krakowskiemu. Ten [Tarło] w Janowie przysięgał i zarazem ku stołu z picciem służył: jest dobry, cnotliwy, pocciwy i pilny sługa Jej Kr. M.“. W służbie więc był przedtem Jana Tarnowskiego. Radziwiłł, jeśli w swym liście oryginalnym z tą pochwałą podczaszego Tarły położył imię Jana, niewątpliwie je przepisał. Mikołaj był podczaszym królowej Barbary (1548 — 1551), w Dworzaninie Górnickiego zwany „krakowskim“, w odróżnieniu od litewskiego ¹⁾.

* * *

4. Z synów Stanisława Tarły Zaklikowego, ochmistrza królewnej Elżbiety, tylko jeden nie stał u dworu, gospodarzył na roli

¹⁾ Pochwała Radziwiłłowska Tarły, podczaszego królowej Barbary w liście z Jedny 28. IX. 1548 (M. Balińskiego Pamiętniki o tej królowej w Pismach histor. tegoż l. c. I, 121). O tym Mikołaju Tarle, dworzaninie król. i chorążym sandomirskim, czyt. w Części I, 66 z przyp. 1 (o podczaszym królowej Barbary i fundatorze parafii w Słupi nadbrzeżnej), str. 88 z przyp. (ideał dworzanina) i str. 190—2 (założyciel Mikołajowa nad Dniestrem, żona Stadnicka i córka Mniszchowa, wojewodzina sandomirska, której X. Jan Wuchaliusz S. J. we Lwowie 9. XII. 1596 dedykuje Żywot Panny Mariej Matki P. Jezusowej) oraz w Części II, 187, 197 i nstpn.

w ziemi lwowskiej i w niej urzędy sprawował. To Paweł Tarło, starszy jak się zdaje od Jana i Gabryela, ziemianin lwowski z wykształceniem uniwersyteckim. Ukazuje się nam zrazu, w latach szkolnych, na naukach w studyum Jagiellońskim (1498) wraz ze swym bratem Stanisławem, późniejszym biskupem przemyskim, którego testamentu, jak wiemy, był egzekutorem. Następnie, za życia jeszcze ojca, imieniem jego a później własnem aż do śmierci trzyma tenutę drohowyską dóbr królewskich w powiecie naonczas szczyrzyckim, dlatego też niekiedy Pawłem Tarłą z Drohowyża pisany. Po starszym synu Zakliki, Andrzeju, dzierżawa ta przeszła na młodszego tegoż brata, Stanisława, w zaraniu wieku XVI-go (po 1505), który osadza tutaj swego syna, Pawła. Wnet dał się on poznać wszystkim naokół sąsiadom, najpierwej i szczególnie kapitule lwowskiej, mającej tu swe włości Wierbiąż i Basiówkę. Wojenny początek ziemiaństwa Pawła przerwał, jak się zdaje, sam rodzic jego stary przy pośrednictwie arcybiskupa lwowskiego, Bernardyna Wilczka, i obu panów z Chodcza, Ottona wojewody ziem ruskich i Stanisława marszałka koronnego i starosty lwowskiego: aktem ugody między kapitułą i Tarłą Stanisławem z 4. IV. 1516 umorzono proces o gwałty w zatargu granicznym i podano sobie ręce do dobrej nadal przyjaźni sąsiedzkiej. Nie spotyka się później wydatniejszych śladów, aby ją Paweł naruszył, przynajmniej kapituła wielkiego nie robi na niego krzyku; admonicyi ojca, jaką dostał pewnie teraz od niego, posłuchał: on, syn Stanisława, był głównym winowajcą krzywdy kapitulnej, i jako takiego piętnuje go powyższy kompromis ugodowy¹⁾.

Zamiana imion u Tarłów. Nietylko nasz Mikołaj urósł na Jana. W Orichowianach przemianowany jest Jan Tarło, kasztelan radomski, na Stanisława (Ed. Dr J. Korzeniowski Biblioteka pisarzy polskich Akad. Umiejęt. w Krakowie № 19 [1891], 628 w przyp. 3 i str. 643). Paweł, o którym rzecz tutaj, brat biskupa Stanisława, Jana krajczego i Gabryelów, w zapisku aktów kapituły krakowskiej z 13. XII. 1550 figuruje pod imieniem Mikołaja (zob. wyżej. str. 187 przyp. 1). Tutaj należy zdaje się mityczny *Łukasz Tarło*, dworzaninem króla Zygmunta w r. 1548, przywiedziony przez Paprockiego zarówno w Gnieździe cnoty jak i w Herbach, a raz tylko dokumentalnie wspomniany jako Ich Miłość Pan Łukasz Tarło w ugodzie granicznej książąt Sanguszków, Wasyla Kowelskiego z Andrzejem Koszyrskim na Wołyniu w powiecie kowelskim 21. XI. 1530 (Archiwum sławuckie T. III [we Lwowie 1890], 367 nr. 396: akt to ruski). Na tego Łukasza niema miejsca w genealogii Tarłów; Łukaszem tym jest późniejszy starosta kowelski: kasztelan i ochmistrz Gabryel.

¹⁾ *Tenuta drohowyska* Tarłów zob. wyżej w Części I, 190, 294 i 284 z przyp. 2. Paweł siedzi na niej, rezydując prawdopodobnie w Weryni 28. IV. 1514(*Act. Castren. Leopold.* T. X, 25); w procesie z kapitułą lwowską od

Po latach dziesięciu, jako mąż dojrzały, sam już zasiada na sądach: jest sędzią ziemi lwowskiej (od lata 1527 do 1537/8), w tymże czasie zostaje wojskim stryjskim (już 28. V. 1534), a następnie, po śmierci Jana Wilczka z Boczowa, a pana na Lubiniach, brata stryjecznego arcybiskupa (latem lub pod jesień 1540), wojskim lwowskim aż po koniec swego żywota (+ w r. 1553 przed 26. VI) ¹⁾. Pochowany u OO. Dominikanów we Lwowie. Zszedł bez-

połowy następnego roku (Tamże str. 153, 157, 166, 171, 186, 194, 195 i 197) i umorzenie go ugodą z 4. IV. 1516 (str. 226—7). „Stanislaus Tarlo de Szeckarowycze tenutarius bonorum regalium Drohowysz... pars rea... occasione certarum violenciarum prohibicionis intrandi in silvas inter villam et hereditatem Wyerbiąsz ipsius Capituli et inter bona Drohowysz.... Stanisława Tarły filius legitimus Paulus, qui fuit causa et origo omnium talium violenciarum et iniuriarum“. Ostatnia jest to już wzmianka o Stanisławie; poprzednie z drugiej połowy grudnia 1515 (str. 199, 199—200, 203, 209—210); por. w Części II, str. 41 wykaz wsi tej tenuty w powiecie szczyrzyckim, „Szczircensi“, z okazji niezapłaconego wiardunku królewskiego w marcu 1517, atoli „Tarło z Drohowyż“, (Castr. X, 355—8 i 363) — ten sam, jak się wskazało powyżej w Cz. I, 190; wliczone są tutaj także „Lyaski“ oraz „Horbaczow“.

W późniejszym zatargu z kapitułą o areszt kmiecia jej z Basiówki, za pozwanego Pawła Tarłę, staje Mikołaj Dziedoszycki, oraz reprezentant kapituły, kanonik Mikołaj Rokosz (z Koszyc h. Ostoja z pod Tarnowa) 16. X. 1523—12. I. 1524 (Tamże T. XII, 744 i 777).

¹⁾ *Urzędy Pawła Tarły*. 1) Sędzia lwowski 1527 d. 21. VI (*Act. Castr. Leop.* T. XIII, 300), 29. VIII (*Act. Terrestr. Leop.* T. CLXVI, 33 i w latach następnych 1529 oraz 1532 str. 82, 127, 283; niedat. T. I tychże Terr., zawierający szczątki aktów na str. 377: Tharlo judex terre Leop. zeznaje, jako mu Andrzej Krzeczowski podsedek winien 200 zł.), 5. XI (*Akt. konsyst. lwow.* T. I f. 125v; tutaj f. 127vo w r. 1525 nasz Paweł tylko terrigena Leop.), 23. XI (*Castr. Leop.* T. XI, 68, datę roczną za czasów Liskego podano tutaj fałszywie 1521, zamiast 1527); 1528 d. 3. II (AGZ. X, 27 nr. 405 i nstpn; w t. XV, 572 nr. 4632 akt ten błędnie pod 1494 zamiast ok. 1530 położony: wśród świadków nasz Tarło sędzia lwowski) i t. d. w latach następnych aż do 1537 włącznie. 2) Wojski stryjski z wiosną 1534 po 6. III a przed 28. V (*Castr. Leop.* T. XIV, 308 i 314; w *Akt. kons. lwow.* T. I f. 215 mylnie Samborien. 24. VIII. 1537), wyłącznie jest nim w latach 1538/9 i 1540: sędzią lwowskim po nim natenczas i jeszcze 1550 Mikołaj Gołąmbek Leszniowski z Zimnowody (Vol. leg. I [Petersburg 1859], 271; *Akt. kons. lwow.* T. I f. 228 i 230; *Terrestr. Leop.* T. XIV, 653), później po Stanisławie Herburcie, mężu krajczanki Anny Tarłówny, chorąży halicki 1557. 1559 przed Mikołajem Tarłą z Szczekarzowic i 1564 (*Akt. rada. m. Lwowa* T. V, 808—811 nr. 1049, AGZ. XIX [1906], 642 nr. DCCCLXI i 648 nr. DCCCLXIV). 3. Wojski lwowski po Janie Wilczku, zmarłym 1540 po 7. V a przed 20. X (*Akt. kons. lwow.* T. I f. 455, 653v, 487, 462v—463 i 471v; Wilczek ten ze stolnika 1518 wojski lwowski, 1526 zob. StPPP. VI, 104 nr. 104 i *Akt. kapit. lwow.* T. I, 82). Zmarły w r. 1553 przed 26. VI a po 3. V więc w maju—czerwcu (*Castren. Leop.* T. XXVIII, 344 i nstpn., 456 i nstpn). Pochowany w kościele domini-

potomnie. Zoną mu była przez lat niespełna trzydzieści wdowa po Janie Herburcie na Fulsztynie, Anna Anastazyja Dzieduszycka, córka wcześniej zmarłego Michała a synowica znanego nam Jana podsędką lwowskiego, założyciela miasteczka i fary w swej ojcowiznie dzieduszycko-sokołowskiej. Paweł Tarło pełnił urząd wojskiego stryjskiego jako skolligowany z Dzieduszycką, w ziemi swej niewiasty.

Ambicyi rycerskiej nie miał, pilnował pług i sakwy. Przy mnożył też sporo swemu domowi majątku. Na dzierżawach się go dorobił, przedewszystkiem rodowej w kluczu drohowyskim i innych wsi królewskich, jak szczególnie Nowicy z młynem nad Bereźnicą pod Kałuszem w ziemi halickiej, lub duchownych, jak np. Kozielnik franciszkańskich pod Lwowem. Włości braci szlachty dziedziczne brał prawem zastawu za pożyczki, idące w setki a z latami, już po śmierci biskupa Stanisława, w tysiące, np. Świrskim, lecz także magnatom, jak Janowi z Tarnowa, kasztelanowi krakowskiemu, na którego połowie dóbr miasta Bóbrki i włości Sarnki zabezpieczył swoje około półtora tysiąca złp.; lub wojewodzie podolskiemu i staroście chmielnickiemu, grodeckiemu i t. d., Janowi z Mielca, którego spraw walecznych na wojnie a rządnych i znacznych w pokoju współcześni nachwalić się nie mogą; sławny ten senator—marszałek koronny—niepiśmiennym był mężem. Dłużnikami Pawła Tarły byli niemal wszyscy sąsiedzi: Gołąbkowie Leszniowscy (sam pan sędzia Mikołaj), Brzozdowscy, Cebrowscy, Dawidowscy, Fredrowie, Zamojscy z Czyżykowa i t. d. Nie brak między nimi i prałatów, jak Jana Starzechowskiego, proboszcza

kańskim Bożego Ciała we Lwowie (to jedno tylko u Okolskiego może być prawdą III [1645], 58; zob. pierwszy przypisek tej rozprawy i ostatni w tym zeszyście).

Pieczęć jego z czasów sędziowskich: w większej połowie zniszczona przy dok. z 24. IV 1534, natomiast cała Mikołaja Gołąbka Gryfity, po Janie Dzieduszyckim podsędką lwowskiego, a sędziego już z końcem paźdz. 1538 (*Archivum kapit. lwow.* Dokumenty Loc. 26), lub tylko skrawki z niej pergaminowe przy dok. z 29. X. 1528; natomiast cała tegoż podsędką Dzieduszyckiego (Tamże, Loc. 18).

Zona: „Anna alias Nastasia filia olim nobilis Michaelis heredis de Diedosyche iam habens annos discrecionis vid. annos 13 sue nacionis... recepit pro tutore patrum suum, videl. nobilem Johannem Dzyedosyczki heredem de Pwsthemytho“ [Pustemyto, dziś Postomyty] i t. d. 5. I. 1508 (*Castren. Leopold. T. VIII*, 318 i nstpn.), poślubiona Pawłowi Tarle z Szczekarzowic już przed 11. XI. 1519 (Tamże T. XII, [155]). Zresztą dobrze w Kronice domowej Dzieduszyckich [Lwów 1865], 40—43, np. iż wdową jest już w r. 1518 i nie żyła 1547; ob. wyżej w Części I, 87 168 i 284 z przyp. 2.

katedry przemyskiej a w Lubaczowie i w Krośnie plebana. Przyjaciół arcybiskupów—nadewszystko Piotra Starzechowskiego, któremu między innymi swem pośrednictwem ułatwiał zastawy dóbr stołowych—płatał figle kanonikom. Pamiętając zawsze dobrze, ile dał, ale nigdy, ile i czy wogóle wziął, oświadczył X. kanonikowi Mikołajowi Poniatowskiemu, który sam był dobrym ekonomistą a jako taki dźwignął chlebem lwowskim swój ród Ciołków z Lubelskiego, iż sobie nie przypomina i nie może przypomnieć, czy odebrał pieniądze, złożone u niego przed laty w depozyt. Z plebanami się wadził nieustępliwie. Były to czasy, kiedy kapituły napominały biskupów, by ojcami być chcieli swemu na parafii duchowieństwu i brali je w opiekę przed uciskiem stanu świeckiego. Swoją drogą, więcej częstokroć chodziło o prawa i przywileje, meszne i dziesięciny lub sprawy gospodarcze, aniżeli o religię. Tak np. o zbiegłego kmiecia ze wsi plebańskiej toczył się spór między X. Tomaszem z Żochowa, plebanem w Brzozdowcach a naszym Pawłem Tarłą, który mu tegoż kmiecia nie chciał wydać i ostatecznie nie wydał, mając go u siebie, we wsi Stulsku pod Drohowyżem. Zatarg, umorzony sądem polubownym za wstawiennictwem Jana z Tarnowa, kasztelana krakowskiego — którego pupilem był poszkodowany X. pleban z Brzozdowiec, plebej żochowski, z łaski hetmana na tej parafii — skończył się nową ugodą, bezpośrednio między sobą przez obie strony zaraz potem zawartą, wykupem i spłatą kmiecia ruskiego z poddaństwa X. plebana ¹⁾).

¹⁾ Zamieszcza się obie umowy z pierwszej księgi *Aktów konsystorza lwowskiego* (T. I. f. 449v—450) pod 30. VIII. 1539 z nagłówkiem (Generosus) „Paulus Tharlo tribunus Stryensis—(Honorabilis) Thomas plebanus in Brzozdowcze“. Obaj zeznają osobiście „quia ad intercessionem illustris ac magnifici dni Joannis comitis in Tarnow, castellani Cracoviensis et magnifici dni Joannis de Myelecz castellani Wyslyczyensis fecerunt inter se concordiam et amicabilem compositionem“ przed Mikołajem Odnowskim z Felsztyna, kasztelanem przemyskim i starostą lwowskim, Stanisławem z Tenczyna, podkomorzym sendomirskim i starostą trembowelskim i Janem Boratyńskim, starostą rohatyńskim „pro Lucca alias Lucacz cmetone, pro quo controversia inter eos fuit, hoc modo: Quod dominus Paulus Tharlo debet et tenebitur exnunc extradere prefato dno Thome, plebano in Brzozdowcze uxorem cum pueris et pecoribus prefati Lucacz cmethonis. Et prefatus dnus plebanus Thomas a feria secunda proxime ventura, h. e. a festo S. Egidii [1. IX. 1539] in duabus septimanis debet et tenebitur venire in villam *Sztulsko* prefati dni Tharlo, et ibi audire juramentum cmethonis Phedur Thurek, quod ipse Phedur existens factor alias *knyqsz* olim apud nobilem Chelmiczki, tenutarium prefate ville *Sztulsko*, non recepit aut recepit ab eodem cmethone Lucacz reclinacionem alias *wyklon*, se reclinando in villam Czazycze [Czyżyce ad Brzozdowce], quod jura-

Łatwiej się godzi, umarzając procesy z szlachtą okoliczną w tych sprawach, kiedy z wsi jego własni poddani uciekają do niej, jak z Andrzejem Ostrowskim (h. Korczak czy Leliwa?) o kmiecia Hrycza z synami zbiegłego z tegoż Stolska do wsi „Dinijsow“ (Denysów w Podhajeckiem), lub ze szlachetnym Jobem Jastrzempskim (s.) z Jastrzembkowa pod farą szczyrzycką o chłopa Kuźmę Karpicza. Ducha kościelnego był tak pełny—na Rusi chyba tylko to się zdarzało—iż kontrakty dzierżawne zawiera przed sądem kościelnym. Tak np. się dzieje w konsystorzu (arcy)biskupim, kiedy Jeromin Wrona Brzozdowski, Leliwita z Brzozdowiec, odstępując od swego prawa ziemskiego, a poddając się kościelnemu, bierze w arendę rudę na jeden rok we włości drohowyskiej naszego Pawła, Demnię pod Mikołajowem, za dwadzieścia grzywien i ośm wozów żelaza z 24 szynami na każdym. Rad włązi Paweł Tarło innym w dzierżawy i ruguje z nich swoich dłużników. Zaraz w swoich początkach to zrobił: na tenutę wójtostwa we wsi królewskiej Sokolnikach pod Lwowem wszedł urodzonemu Stanisławowi Sławińskiemu, notaryuszowi ziemi lwowskiej, za winne sobie

mentum ipse prefatus knyasz prestabit circa sinagogam [cerkiew] in Stulsko, prout mos est Ruthenicus. Quod si prefatus Phedur medio iuramento fatebitur se recepisse reclinacionem ab ipso cmethone Lucacz, extunc ipse Lucacz debet libere manere in domini plebani predicta villa Zazycze. Si autem fatebitur medio iuramento se non recepisse reclinacionem a predicto cmethone Lucacz, extunc incontinenti predictus dnus plebanus debet et obligatus erit restituere predictum cmethonem Lucacz cum uxore, pecoribus et omni suppellectili nunc sibi extradita prefato dno Tarlo. Et prefatus dnus Paulus Tharlo tenebitur ipsum prefatum plebanum in Brzozdowcze tueri defendereque ab impetitione iuridica generosi dni Joannis Wylczek, tribuni Leopoliensis. Et ipsius subditorum. Insuper ipse Lucacz si et in quantum fuerit impetitus pro aliquo debito, et presertim ab Iwan Paskovicz cmethone in Czazycze occasione septem florenorum, per magn. dnum Wyslyczki receptorum pro inculpacione ipsius Lucacz, extunc iuxta arbitrium et intervencionem generosorum dnorum Mathie Gąbyczki debet satisfacere aut se expurgare. Quam quidem concordiam et amicabilem compositionem prefate partes promiserunt et se obligaverunt sub censuris ecclesiasticis in omnibus et singulis punctis et clausulis tenere et observare, ac eidem satisfacere. Et habuerunt se partes ambe pro monitis. Presentibus generoso et nobilibus Mathia Gąbicki, tribuno Zydzaczowiensi, Joanne Pyasseczki et Nicolao de Zydzaczow circa premissa testibus“.

Poczem zaraz tamże (f. 450 i vo) 13. X. 1539: Paweł Tarło i X. Tomasz pleban z Brzozdowiec obaj zeznają „quia concordie prioris inscriptioni renunciantes vel alias ipsam de novo in melius habere volentes, concordiam et amicabilem compositionem fecerunt inter se in negotio de cmethone Lucacz eo quo sequitur modo: Quia prefatus gen. dnus Paulus Tharlo honorabili dno Thome, plebano in Brzozdowcze, pro cmethone Lucacz de villa Czazycze reclinacionem

sto a po roku już sześćset zł.; może tem samem wyrównał z nim dawny swój rachunek: Sławiński, jako podstarości przedtem lwowski, w zatargu Tarły z kapitułą stał po stronie tej ostatniej, i z nim to miał sprawę o kmiecia Józka z Demni. Z mieszczaństwem lwowskiem bardzo wczesnie (już od św. Łucyi 1519) zostaje w stosunkach handlowych, mianowicie z Janem Kochną, o którego walecznych niewiastach wzmiankę się czyni poniżej. Rajcom sprzedaje nie tylko staw królewski, dzierzony przez siebie w Malczycach, na spuszczenie, ale dostarcza im także wina węgierskiego, które widocznie sam sprowadza; za ryby i cztery beczki wina wziął raz 410 złp. (1536/7). Miał już wtedy kamienicę we Lwowie, przy arcybiskupiej w rynku na rogu od strony wschodniej. W niej to Jan Wilczek, wspomniany już powyżej wojski lwowski, po śmierci arcybiskupa Bernardyna, swego brata, daje pełnomocnictwo prawne Olbrachtowi Garnyszowi (z Sieradzkiego, h. Róża jak i Wilczkowie) do akcji przeciw kapitule w sprawie spadku po zmarłym arcybiskupie; w domu Pawła Tarły księża kanonicy lwowscy nie mieli dobrego imienia. Prócz tej kamienicy, o której losach, za-

alias *wytklon* sexagenam peccuniarum dedit, quam prefatus dnus plebanus iam de facto accepit. Et dominus Paulus Tarlo cmetonem prefatum Lucacz de villa Czazycze dni plebani Brzozdowiensis reclinatam cum omnibus rebus eius mobilibus et immobilibus recipere debet realiter in suam villam Sztulsko. Item prefatus cmeto Lucacz tenetur dare eidem dno Thome in Brzozdowcze plebano duos boves valoris duarum marcarum aut duas marcas pro festo S. Martini proxime futuro; item duo ferramenta ad arandum valoris unius fertonis et arpicam alias *brong*; item puellam de Colohori [Gologory] extradere aut florenum unum pro ea dare tenebitur. Ipse autem dnus plebanus prefato cmetoni Lucacz extradere tenebitur omnes fruges, que sunt horeo [sic] in villa Czazycze, artomos nove siliginis tres cum medio; item siliginem antiquam derelictam alias *poddeneck* et paganicam ac omnia, quecunque habuerit derelicta, ipse dnus plebanus in Brzozdowcze sibi Lucacz extradere et restituere tenebitur. Et hec omnia et singula superius expressa ambe partes prefate firmiter tenere debent, ac in omnibus punctis et articulis observare sub censuris ecclesiasticis se obligaverunt. Presentibus venerabili et nobilibus ac discretis Joanne a Thuchola artium magistro, Joanne Piasieczski, Nicolao de Zidaczow famulis supramemorati domini Pauli Tharlo et me Casparo de Premisla, presentis actus notario“.

Tenże X. pleban skarży 7. VII. 1542 (Ib. f. 507 i vo) „nobilem dnum Joannem Wloch (Czebrowski) presentem et citatum, quia sepius rogatus et requisitus pro facienda iusticia cum suis subditis cmetonibus in Brzozdowcze Ruthenis et scismaticis, ut prefato Thome, plebano in Brzozdowcze, missalia iniuste et illicite retenta extraderent et solverent, eandem iusticiam memoratus dnus Joannes Wloch recusavit facere et in hactenus recusat et non facit“ X. Tomasz z Żochowa umarł z końcem 1548, na jego następcę w Brzozdowcach tenże Cebrowski dał prezentę swemu synowi Janowi (Ib. f. 557v).

rządcy i niedoszłym jej właścicieli Krzywczyckim już się słyszało, Paweł Tarło posiadał we Lwowie jeszcze inną dziedzinę, plac zwany Oziganką ormiańską, między domami sławetnego Jerzego Gutterera Gracza i żyda Bienkociele na moście ormiańskim a na przedmieściu krakowskim; atoli pod koniec życia sprzedał go niewiernemu Szłomie, żydowi niemieckiemu za dlužne mu sto grzywien. Nawet Tarło nie uchronił się od żydów¹⁾.

W historii kościoła i kultury miasta Lwowa dobrą pamięć po sobie zostawił, jak na Tarłę niezwykłą. Sam jeden z tego rodu był mężem szczodrym na uczonych. Nie na wielu coprawda wysiliła się jego dobroczynność, bo się wie tylko o jednym i więcej ich z pewnością nie było, gdyżby łaskawością jego pańską na siebie nie omieszkali pochwalić się jawnie przed światem. Ale ten jeden wystarczył, by imię Pawła Tarły weszło na kartę bibliograficzną historii literatury; był przytem ów pupil Tarłowy źródłem dotychczas jedynem o osobie i urzędzie jego sędziowskim, poza Paprockim, który wskazał dowód tegoż sędziostwa Pawła w ziemi ruskiej, „jako acta świadczą“. Uczonym tym lwowskim—kolegiat krakowski z Wielkopolski, mistrz Jan Tuchola czyli z Tucholi, ojczyzny swojej,

¹⁾ Sprawy gospodarcze i pieniężne Pawła Tarły (poza tenutą drohowyską, arendą Kozielnik, dziedziną krzywczycką i kamienicą we Lwowie, o których wyżej) w pierwszych latach w *Act. Terrestr. Leop. T. VI—IX* passim, patrz wedle indeksu. Dzierżawa Nowicy po Pletenickich 1543 i 1553 (Tamże T. XI, 1132 i T. XV, 637—642). Dłużnicy, zwłaszcza z lat ostatnich (Tamże, głównie w T. XIV, 279—280 i 399—401, 286 i 653, 600, 797; wojewoda podolski Jan z Mielca niepiśmienny ib. 537; T. X, 138 i XI, 1167; T. XV, 133 oraz *Castr. Leop. T. XXVIII*, 344 i nstpn.). Dobra stołowe arcybiskupstwa lwow. w powiecie trembowelskim ziemi halickiej 1550: Kozłów, Taurów, Kropiwna, Grodzisko=Horodisko possessionatae, a Krasna i Olszanka desertae (*Terr. Leop. T. XIV*, 204—6 i 220—3). Kanonik Poniatowski 1537 (*Akt. kons. lwow. T. I* f. 215) i proboszcz Starzechowski 1542 (tamże f. 693), wojski Jan Wilczek w domu Pawła Tarły przeciw kapitule 2. V. 1540 (f. 653v). Szlachta okoliczna: Wrona Brzozdowski 1545 (Tamże f. 730), Ostrowski i Jastrzembski 1552 (*Terr. Leop. T. XV*, 557—8 i 504—5); Sławiński podstarości lwowski 18. XII. 1515 (*Castr. Leop. T. X*, 199), notaryusz ziemi lwowskiej 1517, 1518 i tenuta jego wójtostwa w Sokolnikach 1518. 1524 (*Terrestr. Leop. T. VI*, 299, 300 i nstpn., 313—314, 398; tu Pletenicki str. 162—3 z oblięiem na rzecz Tarły; *Castr. Leop. T. X*, 524—6 i T. XII, 811—813). Mieszczañstwo lwowskie: Jan Cochno z długiem 80 zł. domino Paulo Tharlo 13. XII. 1519 (*Akt. radz. m. Lwowa T. II*, 290 nr. 1083); Mikołaj alias Myklassek Krayser rajca i Marcin Schijngreger ławnik, kupują spuszczenie stawu w Malczycach i cztery beczki wina węg. 4 i 9. IX. 1536, 15. 27 i 29. I. 1537 (*Akt. konsyst. w Archiwum kapituły lwowskiej T. Ib* niepag.). Plac ormiański we Lwowie, sprzedany żydowi 28. II. 1550 (*Castren. Leop. T. XXVI*, 920—1).

po ojcu Jelonek (Cervus), może z Jelonkami lwowskimi jednym rodem idący, bo mieszczańskie miał pochodzenie; gramatyk, humanista, prawnik i teolog-apologeta, słowem erudyta encyklopedyczny i pisarz łacińsko-polski, bo rektor szkoły miejsko-katedralnej, wreszcie dygnitarz kościelny, kanonik i oficyał, w beneficja zasobny. Na jednym z nich, w Bóbrce u fary, przesunął się on nam już dawniej, w łączności z naszym Pawłem. I tutaj gwoli Tarły ponownie się go wspomina. Nierozłączni są obaj we Lwowie. Tucholczyk bez poparcia i przyjaźni szczerzej możnego swego patrona nie byłby się wspiał na najwyższe szczeble dostępnych sobie urzędów i godności w hierarchii kościelnej, mimo swej głowy i pracy literacko-prawnej, piórem i językiem. Mężem opatrzny był mu Paweł Tarło i duchem opiekuńczym. Kiedy Tarło umarł, padł i mistrz Tuchola, stracił wszystko i o nic już nie dbał, nawet o cześć dobrą swego imienia: zapijał się wódką, która już była u nas znana dobrze za Gamrata, a z konfratrami szpetnie się kłócił. Co łączyło dostojnego pana Pawła z ambitnym a krewkim plebejem? Samo światło nauki uniwersyteckiej nie zadzierzgnęłoby stosunku między nimi w związek nierozzerwalny; służyło raczej za pomost do niego. Nic za darmo — było zasadą Tarły. W zastosowaniu do mistrza Tucholi, który był bakałarzem prawa kanonicznego i wydawcą przewodu sądowego wedle prawa magdeburckiego, znaczyło to, że sędzia lwowski, zarówno na swym urządzie jak i w licznych potrzebach prawnych, miał w nim swego doradcę, nauczyciela i sługę. Korzystać mieli z siebie obydwaj. Co mistrz Jelonek zawdzięczał swemu mecenasowi i w czym liczył na niego, wyraża to jasno w przedmowie dat. we Lwowie 15. XI. 1537 w przypisanem mu swem dziełku o sakramentach ¹⁾. Dobroczyńcą

¹⁾ Methodus Sacramentorum Sancte Ecclesie Catholice recens ex litteris et canonibus sacris collecta et recognita a Joanne Cervo Tucholien (8° u Unglera 15. XII. 1537; egz. Ossol. 2197 niezaznaczony przez Estreichera XIV, 130). W dedykacji: Clarissimo ac Generoso Domino Paulo Tharlo de Szczekarzowicze Iudici terre Leopoliens. ac Tribuno Strien. Domino suo vere gratioso et benefactori optimo suavissimoque, uzasadnia przypisanie tego dzieła:

„Primum. ut tuo foelicissimo ingenio et acerrimo iudicio aliorumque virorum tui similium, hoc est proborum et eruditorum stetque cedatque. Deinde, ut in numeris tuis erga me beneficiis possem ex animo gratificari, quibus olim me immerentem cumulatissime exornasti, et hactenus pro tua excellenti virtute exornare non desinis. Quartus enim iam agitur annus [1534, kiedy został rektorem szkoły lwowskiej], ut me in numerum suorum amicorum adscripsisti, et interim tenuitatem fortunae meae auro, argento, vestibus, amicitia insignium hominum expectativisque ad beneficia ecclesiastica providisti ac meam innocen-

i obrońcą go swym mieni. Należy mu w tem wierzyć, jako i w tem, iż go prześladowały obmowy zazdrosnych. Wiele temu sam był winien, ostrzejszego bowiem języka nikt nie miał we Lwowie nad niego, nikogo nie oszczędził, za głośno myślał o ludziach; za prace zaś swoje i usługi nie bądź jaką zadawała się płacą. A że był gorączka wielki, zdarzało się, iż przychodził do zwady i procesu z własnymi swymi pryncypałami, którzy danego mu swego pełnomocnictwa nie chcieli nagrodzić wedle jego żądania. Już jako rektor szkoły sprawował praktykę sądową w konsystorzu i na ratuszu, mianowicie w roli prokuratora, czyli zastępcy i obrońcy prawnego. Raz wszakże dostał się w niezwykle opałę. Niewiasty poturbowały go srodze, wdowa Kochnowa ze swą córką. Mistrz Jan wysoko sobie cenił ich obicie, trzy tysiące dukatów odszkodowania zaliczył; atoli rada, przed którą wniósł załobę na znaczne mieszczki z ulicy krakowskiej, wyprzysięgające się winy, nie przyznała mu tego złota. Zaszła mu ta przygoda w pomienionym właśnie roku. Może i o niej myśl czyni w przedmowie do Tarły, wyrzekając na złe języki o sobie. Tem silniej trzymał się więc swego pana: dla niego stały wrota na oścież do łaski arcybiskupiej a także królewskiej. Arcybiskup Piotr Starzechowski, powołując mistrza Jelonka na kanonikat przez siebie utworzony z własnego stołu (1541), zastrzega się, iż to robi *motu proprio* a nie na prośby niczyje. Każdy wie przecież, kto chce wiedzieć, że taka mowa dokumentu biskupiego jest wzorowana na frazeologii kuryi

tiam ab invidorum obtreactionibus virulentis semper defendisti. Certe haec mihi sunt grata, sed illud non ingratisimum, quod non diu in conventis Leopoliens. dignatus fuisti me diligenter commendare et in noticiis inducere claris dominis, fratribus tuis germanis, viris gloria militari magnis et apud sacram Regiam Maiestatem gratissimis [Jan i Gabryel], pro quo ego nunc tuae G(enerositati) ingentes gratias ago“... Na odwr. k. tyt. herb Tarły z czterowierszem łacińskim ku czci jego.

Akty, szczególniejszej konsystorskie z lat owych, stwierdzają ścisły stosunek Tarły do Tucholczyka. Awantura tegoż z Gretą Kochnową i jej córką Netą 1537 r. z aktów radzieckich, wskazana przez Wł. Łozińskiego (Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku. Wyd. drugie [we Lwowie 1892] str. 240). Brak bliższych szczegółów o niej, a szkoda: „byłaby to może krotoczwila na wzór Wesołych kumoszek z Windsoru“. Proces jego z własnymi mocodawczyniami, Jadwigą Halczyną i jej córką Katarzyną za fatygę zastępczą w sprawie małżeńskiej teje Katarzyny 1540 (*Akt. konsyst. lwow.* T. I f. 654 i 659v). Ta Halczyzna to synowa Stanisława Halki z Milotyna, który jako ojciec Annę, wdowy po Pletenickim, kwituje Pawła Tarłę z wykupna zastawu włości Nowicy, ok. 1543 (*Act. Terrest. Leopoli.* T. XI, 1132). Rzuca to światło na tajemniczą sprawę z Kochnami w tem sensie, jak się ją w tekście przedkłada.

rzymskiej: Paweł Tarło przeziara z za niej jako poplecznik Jelonkowy. I w łasce królewskiej nasz Tarło zostawał, chociażby na wzgląd swych braci u dworu, Jana i Gabryela; zresztą pan Paweł sam z siebie i przez swój urząd najznacniejszą był osobistością we Lwowie po panu staroście. Objawem jej są przywileje, którymi król—Jagiellonowie często to praktykowali—odstępuje chwilowo, na jeden raz zazwyczaj, prawa patronatu (prezenty) na czas wakansu beneficjów swojej kolacyi, kapitulnych czy też parafialnych. Zyskiwał takowe i Paweł Tarło *propter fidelia servitia*, dla wydatnej służby na swym urzędzie, np. do kanonii lwowskiej w tymże roku 1537, wspólnie z Piotrem Kmitą¹⁾. Mistrz Tuchola cieszył się ekspektatywą na nią u Tarły, chęłpi się z tego w przedmowie dedykowanego mu swego dzieła, ale jej nie dostał: kapituła go nie puściła.

Prócz mistrza Jana z Tucholi spotyka się w najbliższem otoczeniu i służbie Pawła Tarły szlacheckich Piaseckich: Jana i Stanisława a przy nich także w onych latach Sebastjana, nie-wiedzieć jakiego herbu (Zabawa? Janina?) i czy z Piasków tarno-górskich w powiecie krasnostawskim ziemi chełmskiej, co jest bardzo a bardzo prawdopodobne. Samo przez się narzuca się pytanie: Bylibyżto ojcowie kanonisty—historyka Pawła Piaseckiego, biskupa zrazu kamienieckiego i chełmskiego, następnie przemyskiego? Przecież w tych stronach, w województwie ruskiem się rodził syn ten, podobno Sebastjana, co i ostatni żywota jego i kroniki recenzent przyznaje na poły. Może za wskazówką niniejszą da się wyprowadzić rodowód niepospolitego a sponiewieranego tego męża²⁾.

Jednym z ostatnich występów publicznych Pawła Tarły było rozjemstwo, jakie sprawował na św. Małgorzacie 1552 w zatargu

¹⁾ *Akt. konsyst. lwow.* T. I f. 114—115v. Nadto wraz z wojewodą krakowskim (przed Piotrem Kmitą) Ottą z Chodcza, starostą lwowskim, uzyskał takie prawo na obsadzenie parafii w Rodatyczach pod Gródkiem w ziemi lwowskiej przywilejem z 9. VI. 1533 (Tamże f. 647v—648).

²⁾ *Piaseccy*, familiares Pawła Tarły, występujący z nim razem, zwłaszcza Jan w tychże aktach konsystorskich 29. I 1536 i 27. I. 1537; tu Stanisław Piasecki i Sebastian także nobilis (Tom ten w Archiwum kapitulnem, sygn. jako Akt. kapit. Ib. niepag.), Jan zaś 13. X. 1539, 24. VI. 1542 i 30. I. 1545 (T. I, 450 [jak wyżej trzy karty w przyp.], 693 i 724v); notaryuszem Pawła był niejaki Maciej. Por. Adama Szelańskiego Paweł Piasecki historyk polski XVII w. Część pierwsza. Życiorys i charakterystyka ogólna pisarza [Lwów 1899. Osob. odb. z Przewodnika nauk. — liter. z r. 1898] w rozdz. I: Rodowód Pawła Piaseckiego (str. 3—7, 726—730). Byli współcześnie i we Lwowie Piaseccy, mieszczanie z Przeworska.

granicznym między wsiami Grzendą Mikołaja Herburta Odnowskiego z Fulsztyna, kasztelana przemyskiego i starosty lwowskiego a Zaskowem OO. Dominikanów lwowskich ¹⁾). Po roku legł u nich w grobie, jako ich rzecznik i pewnie dobrodziej.

* *

Z Pawłem Tarłą na Ruś znowu wracamy. Gospodarzyło tutaj bez przerwy w ziemi przemyskiej a następnie, za niemałą sprawą naszego Pawła, także w lwowskiej, potomstwo jego stryja Andrzeja, którego wnukiem był drugi w tym rodzie Paweł Tarło, z dziekana przemyskiego arcybiskup lwowski. Od dworu na wieś tedy przechodzimy w części już ostatniej tego studium o Toporach Tarłowych, od linii ich dworskiej do ziemiańskiej, rozszczepionej w synach założyciela rodu, Zakliki z Szczekarzowic. ²⁾

X. Dr JAN FIJAŁBK.

¹⁾ *Act. Terrestr. Leop. T. XV, 488.* Pan Mikołaj z Odnowa w katedrze, nie u OO. Dominikanów, kazał się pochować. Pomnik jego tutaj grobowy, dzieło Pankracego Labenwolfa z Norymbergi, odkrył i opisał Wł. Łoziński (Kwartalnik historyczny XIX [1905], 1—7 z ryciną).

Występy rozjemcze naszego Tarły w sprawach spornych szlachty, mieszczanstwa i duchownych, świadczą o powadze jego urzędu i osoby: 15. IX 1539 wraz z mistrzem Tucholą godzi nieszczęśliwą Annę Wasserbrotównę z jej mężem Jaśkiem, przywołując go do upamiętania; 6. V. 1542 jednym z arbitrów w zatargu o prawo patronatu w Żelechowie; 30. VI. 1550 w procesie o pobicie Jana Króla plebana w Milczycach, późniejszego kanonika i oficjała lwow, przez szlachcica Stanisława Czartorejskiego alias Czartkowskiego (*Akt. konsyst. lwow. T. I, f. 228, 363 i 377v—338*); 14. VII. 1552 wraz z Janem Tarłą chorążym lwowskim, swym dalszym synowcem, rozsądza spór o dobra dziedziczne (*Terr. Leop. T. XV, 469*).

²⁾ Sz. Autor zabierze głos w tym przedmiocie w jednym z najbliższych zeszytów „Przeglądu Historycznego”. (*Przyp. Red.*).